

Oikeudellinen selvitys mahdollisuuksista hyödyntää syrjinnän testausmenetelmää syrjintäkiellon valvonnassa

Oikeudellinen selvitys mahdollisuuksista hyödyntää syrjinnän testausmenetelmää syrjintäkiellon valvonnassa

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

© 2021 tekijät ja oikeusministeriö

ISBN pdf: 978-952-259-857-8

ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Oikeudellinen selvitys mahdollisuuksista hyödyntää syrjinnän testausmenetelmää syrjintäkiellon valvonnassa

Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2021:11		Teema	Selvityksiä ja ohjeita
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Jauhola, Laura; Nieminen, Kati		
Yhteisötekijä	Owal Group Oy		
Kieli	suomi	Sivumäärä	41

Tiivistelmä

Raportissa on tuotettu katsaus syrjinnän testausmenetelmän eli ns. situation testing -menetelmän käytöstä syrjinnän valvonnassa Suomessa ja viidessä verrokkimaassa. Kartoituksen aineistona on aikaisempi kirjallisuus ja asiantuntijahaastattelut. Kartoitusta tarjoaa tietoa menetelmän käytöstä, sen hyödyistä ja rajoitteista sekä syötteitä menetelmän monipuolisempaan käyttöön.

Menetelmää käytetään karkeasti kolmessa eri tarkoituksessa: 1) syrjinnän todentamiseen ja tietoisuuden lisäämiseen (tutkimus ja journalismi), 2) laadun ja syrjinnän vastaisten käytäntöjen varmistukseen sekä 3) näytön saamiseen ja käyttöön todistusaineistona.

Kartoituksen perusteella ei ole ilmennyt erityistä tarvetta säädellä menetelmän käytöstä tietoisuuden lisäämistarkoituksessa eikä yksityishenkilöiden taholta näytön saamiseen ja käyttöön todistusaineistona. Viranomaisten toteuttamana tilannetestauksen hyödyntämisestä yhdenvertaisuuslain valvonnassa tai rikosprosessissa sen sijaan olisi tarpeen säätää laissa etenkin, jos sen käyttö edellyttäisi esimerkiksi valehenkilöllisyyden käyttämistä tai peitetoimintaa.

Menetelmää voidaan käyttää jo lukuisissa eri tarkoituksissa nykylainsäädännön puitteissa. Menetelmän laajempi käyttö voisi auttaa tietoisuuden lisäämisessä ja syrjinnän todentamisessa ja menetelmän käytön merkitys voisi olla vielä nykyistä suurempi syrjinnän vastaisten käytäntöjen kehittämisessä.

Julkaisu on tehty oikeusministeriön rahoituksella. Julkaisussa esitetyt näkemykset eivät välttämättä edusta ministeriön virallista kantaa.

Asiasanat syrjintä, situation testing, tilannetestaus, yhdenvertaisuuslaki, lainsäädäntö, yhdenvertaisuus, tasa-arvo, oikeudet, oikeuksiin pääsy

ISBN PDF 978-952-259-857-8 **ISSN PDF** 2490-0990

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-857-8>

Rättslig analys av möjligheterna att använda diskriminerings tester för att övervaka efterlevnaden av diskrimineringsförbudet

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2021:11	Tema	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet	
Författare	Jauhola, Laura; Nieminen, Kati	
Utarbetad av	Owal Group Ab	
Språk	finska	Sidantal 41

Referat

Rapporten ger en översikt av tillämpningen av diskriminerings tester (på engelska *situation testing*) som en metod för att övervaka efterlevnaden av diskrimineringsförbudet i Finland och i fem jämförelseländer. Kartläggningen bygger på tidigare litteratur och expertintervjuer och ger information om användningen av metoden, dess fördelar och begränsningar samt idéer för en mångsidigare tillämpning av metoden.

Metoden används i huvudsak i tre olika syften:

- 1) för att lyfta fram och öka medvetenheten om diskriminering (forskning och journalistik),
- 2) för att säkerställa kvalitet och säkra att praxis för icke-diskriminering fungerar och
- 3) för att få och använda bevis på diskriminering.

Enligt rapporten verkar det inte finnas något särskilt behov av att reglera tillämpningen av metoden för att öka medvetenheten om diskriminering eller för att privatpersoner ska kunna använda metoden för att få och använda bevismaterial på diskriminering. Myndigheternas tillämpning av diskriminerings tester vid övervakningen av diskrimineringslagen eller i straffprocessen bör dock regleras i lag, särskilt om tillämpningen av metoden kräver användning av t.ex. falska identiteter eller täckoperationer.

Metoden kan användas i flera syften inom ramen för gällande lagstiftning. En mer omfattande användning av metoden kunde bidra till ökad medvetenhet om och bevisning av diskriminering. I framtiden kan metoden få allt större betydelse när det gäller att utveckla god praxis för icke-diskriminering.

Publikationen har finansierats av justitieministeriet. De synpunkter som framförs i publikationen representerar inte nödvändigtvis ministeriets officiella ståndpunkt.

Ämnesord

diskriminering, situation testing, diskriminerings tester, situationsprövning, diskrimineringslag, lagstiftning, likabehandling, jämställdhet, jämlikhet, rättigheter, tillgång till rättslig prövning, rättsskyddsmedel

ISBN PDF

978-952-259-857-8

ISSN PDF

2490-0990

URN-adress

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-857-8>

Judicial analysis on the opportunities to utilise the situation testing method in monitoring adherence to non-discrimination

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2021:11	Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland	

Authors	Jauhola, Laura; Nieminen, Kati		
Group Author	Owal Group Ltd		
Language	Finnish	Pages	41

Abstract

The report features a review on the application of the situation testing method in monitoring adherence to non-discrimination in Finland and five peer countries. The report consists of related literature and expert interviews.

The method is basically used for three different purposes: 1) to verify discrimination and increase awareness of it (research, journalism); 2) to assure quality and practical implementation of non-discrimination; and 3) to obtain proof of discrimination and use it as evidence.

Based on the survey, there appears to be no particular need either to regulate utilisation of the method for the purpose of increasing awareness or, as applied by private individuals, obtaining proof of discrimination and using it as evidence. However, utilisation of situation testing by authorities in monitoring compliance with the Non-Discrimination Act or in the execution of the criminal process should be regulated by law, particularly if its application required the use of fake identities or undercover activities.

The method can already be used for a number of purposes within the scope of existing legislation. More extensive use of the method could help increase awareness and verify discrimination, and the significance of the method's utilisation in the development of non-discrimination practices could be greater than at present.

This publication was funded by the Ministry of Justice. The views expressed in the publication do not necessarily reflect the official position of the Ministry.

Keywords discrimination, situation testing, Non-discrimination Act, equality, legislation, rights, access to justice

ISBN PDF	978-952-259-857-8	ISSN PDF	2490-0990
-----------------	-------------------	-----------------	-----------

URN address	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-857-8
--------------------	---

Sisältö

1	Johdanto	8
2	Syrjinnän testausmenetelmä ja sen hyödyntäminen	10
3	Katsaus menetelmän sääntelyyn ja käyttöön eri maissa	14
3.1	Ranska	14
3.2	Belgian Brysseli	15
3.3	Alankomaat	18
3.4	Unkari	19
3.5	Ruotsi	20
4	Arvioita menetelmän vaikuttavuudesta eri käyttötarkoituksissa	21
4.1	Vaikutukset oikeussuojaan aikaisempien oikeustapausten valossa	21
4.2	Vaikutukset syrjinnän vastaisen politiikan ja käytäntöjen luomisessa	22
4.2.1	Tutkimustiedon hyödyntäminen asumispolitiikan kehittämiseen Alankomaissa	23
4.2.2	Testaustutkimukset työelämän valvonnan kehittämiseksi Alankomaissa	23
4.2.3	Vaikutukset kohderyhmän toimintaan – syrjintä asuntomarkkinoilla	24
4.2.4	Medianäkyvyyden vaikutus syrjintään työhönotossa Ruotsissa	25
4.2.5	Testausmenetelmän käyttö laadunvarmistamiseksi yhdistettynä tukitoimenpiteisiin Ranskassa	26
4.2.6	Tiedon hyödyntäminen viranomaisohjeistuksessa ja yritysten nimeäminen Ranskassa	26
5	Menetelmän soveltaminen ja sääntelyn tarve aineiston perusteella	28
5.1	Menetelmän käyttö todistusaineiston hankkimiseen – prosessuaaliset lähtökohdat	28
5.1.1	Vapaa todistusteoria	28
5.1.2	Rikos- ja todisteprovokaatio, rikokseen yllyttäminen sekä laillisuusperiaate	30
5.1.3	Todistustaakka	31
5.2	Viranomaisen rooli testausmenetelmän käyttäjänä ja käytön fasilitaattorina	33
5.2.1	Viranomaisen rooli tietoisuuden lisäämistarkoituksessa	33
5.2.2	Viranomaisen rooli, jos menetelmää käytetään yhdenvertaisuuslain valvonnassa tai rikosprosessissa	33
5.2.3	Viranomaisten tukirooli, jos menetelmää käyttää yksityishenkilöt todisteiden hankkimisessa	35

6	Lopuksi	37
	Liite: Haastatteluihin osallistuneet asiantuntijat	39
	Lähteet	40

1 Johdanto

Selvityksen tehtävä ja tavoite

Selvityksen tehtävänä oli tuottaa tietoa syrjinnän testausmenetelmän eli ns. situation testing -menetelmän käytöstä syrjintäkieltojen valvonnassa. Lisäksi tehtävänä oli tuottaa tietoa menetelmää koskevasta sääntelystä eri maissa sekä kokemuksia sääntelyn hyödyistä ja toimivuudesta. Selvityksen tavoitteena oli muodostaa kokonaiskuvaa mahdollisuuksista hyödyntää syrjinnän testausmenetelmää yhdenvertaisuuslain syrjintäkiellon valvonnassa. Raportissa menetelmästä käytetään myös termiä tilannetestaus.

Tietotarpeen taustalla on vuoden 2021 alussa käynnistyvä yhdenvertaisuuslain osittaisuudistus, mutta tiedon toivotaan palvelevan laajemmin eri toimijoita pohdittaessa keinoja, joilla voidaan puuttua syrjintään. Kartoitusta tarjoaa tietoa menetelmän käytöstä, sen hyödyistä ja rajoitteista sekä tuottaa syötteitä menetelmän käyttöön eri tarkoituksissa.

Selvityksen pääkysymykset olivat:

- Miten syrjinnän testausmenetelmää on käytetty muissa valtioissa?
- Miten menetelmästä on säädelty muissa valtioissa?
- Minkälaisia kokemuksia on sääntelyn hyödyistä ja toimivuudesta?
- Olisiko syrjintään puuttumisen kannalta hyödyllistä säätää laissa menetelmästä (esim. menetelmän käyttömahdollisuudesta, metodologiasta ja menetelmän käyttämisen raameista)?
 - Mitä tulisi ottaa huomioon etenkin yhdenvertaisuuslain tehokkaan valvonnan kannalta?
 - Minkälaisia oikeudellisia kysymyksiä menetelmän käyttöön ja näytön saamiseen liittyy (ml. mahdolliset riskit liittyen provokaatioon ja yllyttämiseen, ja suhde muihin lakeihin)?
 - Mitä tällainen ratkaisu konkreettisesti tarkoittaisi resurssien ja toimijoiden kannalta?

Kartoituksen aineistona on aikaisempi kirjallisuus ja kartoituksen osana tehdyt haastattelut. Edellä esitettyjä kysymyksiä peilataan raportissa soveltuvien osien eri elämänalueilla ja eri syrjintäperusteiden näkökulmasta. Lisäksi on pyritty huomioimaan mahdollisia uusien teknologioiden hyödyntämiseen liittyviä tekijöitä, joita olisi hyvä ennakoita menetelmän käytössä. Raportin luonne on kartoittava, eikä kaikkiin kysymyksiin voida antaa

yksiselitteisiä vastauksia. Aihealueen laajuuden vuoksi raportti palvelee eri näkökulmia ja kokemuksia kokoavana katsauksena, jota voi syventää lähdeaineistoihin perehtymällä käyttötarkoituksesta ja tarpeesta riippuen.

Selvityksen toteutus

Osana selvitystä on kartoitettu menetelmän käyttöä ja lainsäädäntöä aikaisemmasta kirjallisuudesta ja raporteista. Lisäksi on haastateltu asiantuntijaroolissa yhteensä 17 eri asiantuntijaa: seitsemän suomalaista ja yhteensä kymmenen eri maiden asiantuntijaa Ranskasta, Belgiasta, Alankomaista, Ruotsista ja Unkarista. Haastateltavat maat valikoituivat alkukartoituksen perusteella. Kansainvälisen vertailun näkökulmasta tavoiteltiin asiantuntijoita maista, joissa on joko säädelty menetelmän käytöstä, vastuita menetelmän käyttöön on määritelty jollain tavoin eri toimijoille tai joissa on kiinnostavia esimerkkejä menetelmän hyödyntämisestä. Suomesta haastattelukutsuja lähetettiin eri oikeudellisia näkökulmia ja toimijuutta edustaville tahoille. Toimeksiannon nopean aikataulun vuoksi haastatteluita voitiin toteuttaa vain rajattu määrä. Aihetta on käsitelty kunkin haastateltavan tulokulmasta käsin. Kaikilla haastateltavilla ei ole ollut omakohtaisia kokemuksia menetelmän käytöstä. Täten osassa haastatteluista syrjinnän testausmenetelmää on käsitelty teoreettisella tasolla esimerkiksi suhteessa maan lainsäädäntöön.

Selvitys toteutettiin oikeusministeriön toimeksiannosta marraskuun 2020 ja tammikuun 2021 välisenä aikana. Selvityksen toteuttivat yhteistyössä Laura Jauhola Owal Groupista ja oikeustieteen tohtori Kati Nieminen.

2 Syrjinnän testausmenetelmä ja sen hyödyntäminen

Situation testing -menetelmällä tarkoitetaan tässä raportissa syrjinnän testausmenetelmää, jolla pyritään osoittamaan, kohdellaanko samassa tilanteessa olevia ihmisiä eri tavalla jonkun tietyn syrjintäperusteen takia¹. Testausta voidaan hyödyntää työkaluna syrjinnän esille tuomiseen tilanteissa, joissa henkilöä jolla on tietty ominaisuus, kohdellaan epäedullisemmin kuin henkilöä, jolla ei ole tätä ominaisuutta. Syrjinnän testausmenetelmällä muodostetaan tilanne, jossa vastinparit, joita erottaa vain tietty syrjintäperusteeseen liittyvä tekijä, toistavat saman tilanteen. Jos jotain parin jäsenistä kohdellaan eri tavalla, ero viittaa syrjivään käyttäytymiseen. (ks. esim. Ringelheim 2019, 58–59; Rorive 2009, 41–42.) Menetelmän käyttö tarkoittaa useimmiten kenttäkokeiden toteuttamista.

Menetelmää käytetään karkeasti kolmessa eri tarkoituksessa: 1) syrjinnän todentamiseen ja tietoisuuden lisäämiseen (tutkimus ja journalismi), 2) laadun ja syrjinnän vastaisten käytäntöjen varmistukseen (esim. yritykset tilaavat testauksia) ja 3) näytön saamiseen ja käyttöön todistusaineistona. Menetelmän nähdään olevan hyödyllinen erityisesti suoran syrjinnän muotojen paljastamisessa.

Menetelmän käytön toimijajoukko on laaja: menetelmää voivat käyttää tutkijat, journalistit, kansalaiset, kolmannen sektorin toimijat, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuselimet, aluehallintoa edustavat toimijat, muut viranomaiset sekä ministeriöt. Eri rooleja ja niiden suhdetta menetelmän käyttöön eri tarkoituksissa avataan raportissa lisää.

Menetelmän käytöllä on pitkät perinteet. Menetelmän kehittivät alun perin 1960-luvulla brittiläiset yhteiskuntatieteilijät, jotka pyrkivät dokumentoimaan syrjinnän esiintymistä esimerkiksi työllisyyden ja asumisen elämänalueilla (Bendick 2007 Ringelheimin 2019 mukaan). Yhdysvalloissa on toteutettu järjestelmällisiä kenttätutkimuksia asuntomarkkinoilla 1990-luvulta lähtien syytteenpanoa varten (Böcker ym. 2019). Kansainvälinen työjärjestö (ILO) on 1990-luvun alusta lähtien tukenut syrjinnän testausmenetelmää hyödyntäviä tutkimuksia useissa maissa (esim. Makkonen 2010, 40).

¹ Menetelmästä käytetään myös nimiä *discrimination testing*, *audit testing*, *correspondence testing*, *in-situ verification testing* ja *paired testing*.

Tehdyn kartoituksen perusteella useimmiten menetelmää käytetään tutkimustarkoituksessa liittyen työnhakuun ja asunnon saantiin, mutta myös arkielämästä on sovelluksia². Journalistisessa mielessä menetelmää on käytetty etenkin palveluihin pääsyyn liittyen, tyypillisesti testaten ravintoloihin pääsyä. Myös yksityiskansalaiset ovat hyödyntäneet testausta etenkin palveluissa: syrjintää ravintoloiden ovella, mutta myös esimerkiksi bensa-asemien palveluissa, asunnon saamisessa ja työnhaussa on dokumentoitu kansalaisten toimesta.

Eniten menetelmää käytetään etnisen syrjinnän tunnistamiseen, mutta kokemuksia ja soveltamismahdollisuuksia on eri syrjintäperusteisiin, kuten ikään, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja vammaisuuteen liittyen. Kuten menetelmän käyttö ylipäänsä, eri syrjintäperusteiden huomiointi edellyttää tarkkaa suunnittelua, ja niihin liittyy rajoitteita. Nämä voivat liittyä sopivien testaajien löytymiseen, mutta etenkin siihen, miten voidaan luontevasti tuoda esiin tietty erottava tekijä, ilman että se vääristää ns. normaalia tilannetta. Jopa suoran syrjinnän testaaminen voi olla vaikeaa joissakin tilanteissa. Syrjinnän testaaminen on helppoa esimerkiksi työnhaun ensimmäisessä vaiheessa (CV-testaus tai puhelintestaus), mutta on paljon vaikeampaa lähettää sopivia testaajia työhaastatteluihin tai esimerkiksi asuntonäyttöihin. Menetelmän käyttö voi vaatia huomattavia resursseja. On esitetty, että testausta tulisi rajoittaa tapauksiin, joissa syrjinnän todistamiseksi ei ole muita "helpompia tapoja" (esim. todistajat, lausunnot jne.). On myös esitetty, että tilastot soveltuvat usein paljon paremmin välillisen syrjinnän ja / tai rakenteellisen syrjinnän esille tuomiseen. (Rorive 2009, 54.) Syrjinnän testausmenetelmään rinnastetaan usein myös tilastolliset analyysit, joilla voidaan etsiä yhteyksiä siitä, onko ihmisiä kohdeltu eri tavalla samankaltaisissa tilanteissa pelkästään jonkun erottavan tekijän perusteella.³

Myös Suomessa on viime vuosina toteutettu yksittäisiä testausasetelmaa hyödyntäviä tutkimuksia ja journalistisessa tarkoituksessa tehtyjä uutisointeja, joiden tavoitteena on ollut lisätä tietoisuutta piilevästä syrjinnästä. Tuorein esimerkki on vuonna 2020 julkaistu tutkimus, jossa Akhlaq Ahmad osoitti 5 000 työhakemuksen perusteella syrjinnän esiintymistä suomalaisilla työmarkkinoilla: tasavahvoihin työhakemuksiin vastattiin selvästi useammin, jos työnhakijan nimi oli suomalainen. Vastaavantyyppisiä tuloksia saatiin vuonna 2012

2 Esimerkiksi Alankomaissa testattavana oli syrjivät käytännöt sukupuolen ja uskonnon, tarkemmin seksismin ja islamofobisuuden perusteella: testiasetelmassa jalankulkijoita pyydettiin lainaamaan puhelinta, jotta testaaja voisi lähettää tekstiviestin (Dumon 2019).

3 Esimerkiksi Alankomaiden yhdenvertaisuuselin (NIHR) on hyödyntänyt tilastollisia analyysejä, kun on katsottu tarpeelliseksi määrittää, onko tapahtunut välillistä syrjintää: eräässä tapauksessa kantelija esitti, että häntä on syrjitty työntekijöiden muuttoavustuksen saannissa iän ja siviilisäädyn perusteella. Näytön tueksi NIHR pyysi tilastoja, ja Chi-Square testin perusteella voitiin osoittaa, että yliopisto syyllistyi epäsuoraan syrjintään iän perusteella, mutta ei siviilisäädyn perusteella. Ks. "Het College van Bestuur van de Universiteit Maastricht discrimineerde een man niet op grond van burgerlijke staat bij het toekennen van een verhuiskostenvergoeding. Wel sprake van indirect onderscheid op grond van leeftijd." Oordeelnummer 2020-84, 09-10-2020: <https://mensenrechten.nl/nl/oordeel/2020-84>

julkaistussa tutkimuksessa (Larja ym.), jossa testattiin suomen- ja venäjänkielisten työnhakumahdollisuuksia. Suomessa situation testing -menetelmää on sovellettu myös osana syrjinnän vastaista Työnimi-kampanjaa⁴, jossa ansioituneet julkisuuden henkilöt hakivat töitä omilla ansioluetteloillaan, mutta käyttäen romaneille tyypillisiä nimiä.

Asumiseen liittyen on Suomessa toteutettu tiettävästi ainakin yksi tutkimus: Ihmisoikeusliiton toteuttamassa ja opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa tutkimuksessa selvitettiin romanien ja maahanmuuttajat kohtaamaa syrjintää asunnonhaussa vuokra-asuntomarkkinoilla. Tuolloin romaneista yhteensä noin 16 prosenttia ja maahanmuuttajista noin 15 prosenttia kohtasi erilaista kohtelua asunnonhaussa. Tutkimus on kiinnostava esimerkki siitä, minkälaisia käytännön haasteita menetelmän käyttöön voi liittyä: tutkimuksessa tuli ratkaista, miten tuoda testiparien erot heidän etnisessä taustassaan esiin riittävällä tavalla. Tutkimusasetelmassa asunnon hakijoina tuli toimia oikeita henkilöitä, sillä yleishyödylliset asuntotoimijat ja muut sähköistä asuntohakemuspalvelua tarjoavat toimijat edellyttävät, että hakija ilmoittaa oman sosiaaliturvatunnuksensa. Koska romanitaustaisten testaa- jien nimet muistuttavat usein suomenruotsalaisia nimiä, sähköisissä asuntohakemuksissa ja sähköpostiyhteydenotoissa päätettiin erikseen tuoda esiin hakijan romanitausta. (Joronen 2012.)

Suomessa on hyödynnetty menetelmää ainakin yksittäisissä oikeuteen päätyneissä tapauksissa (ks. lisää luku 5.1.1). Menetelmän hyödyntämisen laajuudesta ei ole luotettavaa tietoa, sillä todisteiden hankintatapa ei ole aina tiedossa. Voidaan kuitenkin arvioida, että menetelmän käyttö on vielä varsin vähäistä. Myös kansainvälisen aineiston pohjalta voidaan arvioida, että menetelmää käytetään määrällisesti enemmän tietoisuuden lisäämiseen ja syrjinnän todentamiseen tutkimuksellisessa ja journalistisessa tarkoituksessa.

Menetelmän käytön edellytyksiä ja vaiheita on kuvattu paljon kirjallisuudessa ja niitä on käsitelty myös osana kartoitusta tehdyissä haastatteluissa. Yleisesti voidaan nostaa esiin, että menetelmän käyttö edellyttää erityisiä kriteerejä testaajille. On myös esitetty, että menetelmää tulisi käyttää ideaalitulanteessa sen jälkeen, kun syrjintä on tapahtunut, ei proaktiivisesti (Rorive 2009, 51). Erityisesti tutkimustarkoitukseen tehdyssä syrjinnän testauksessa tulee varmistaa riittävä edustavuus.

Lähtökohdaksi voidaan myös asettaa se, että testin järjestäjällä ei tulisi olla eturistiriitoja suhteessa syrjinnän uhriin tai tekijään. Jos menetelmää käytetään näytön saamiseen, testaa- jien tulisi olla tietoisia siitä, että testaus voi johtaa pitkäkestoiseen oikeudenkäyntiin ja voi edellyttää todistamista. Lisäksi tulisi harkita kolmannen osapuolen todistajaksi otta- mista ja hyödyntää teknisiä ratkaisuja, kuten nauhoittamista tai videoimista. Testaamisesta

4 DIAK (2018) <https://dialogi.diak.fi/2018/10/31/tyonimi/>

vastuussa olevan tulisi varmistaa, etteivät testaajat ole kytköksissä uhriin tai epäiltyyn ja ovat tietoisia mm. siitä miten käyttäytyä testaamisen yhteydessä, jottei ilmene provosointia. Periaatteissa on nostettu esiin, että pian testin jälkeen (mutta ei testattavalla paikalla) jokaisen testaajan tulisi täyttää ja allekirjoittaa toimintoa tiivistävä lomake. Jotta aineistoa voidaan hyödyntää näyttönä, on äärimmäisen tärkeää välttää tekniikan vääristäminen. (Rorive 2009.)

3 Katsaus menetelmän sääntelyyn ja käyttöön eri maissa

Osana kartoitusta on tehty kirjallisuushakuja menetelmän käyttöön liittyen eri puolilta maailmaa. Lainsäädännön tasolla on keskitytty Euroopan maihin. Kartoituksen perusteella menetelmän käytöstä ei yleensä ole säädelty erikseen. Silloin kun menetelmän käytöstä on säädetty, säätäminen liittyy useimmiten viranomaisten rooliin testausmenetelmän käyttäjänä (ks. alla Alankomaat, Belgian Brysseli ja Unkari). Ranskassa on erikseen säädetty siitä, kuka voi käyttää testausmenetelmällä kerättyä aineistoa oikeudessa. Yleisesti eri maissa menetelmän käyttö perustuu pitkälti vapaaseen todistusharkintaan (ks. lisää luku 5.1.1). Eri maiden lainsäädännöissä on erikseen mainintoja todisteiden hankinnasta. Kuten Suomessa, useissa maissa keskustelua voi tallentaa, kunhan se ei loukkaa muiden osallistujien yksityisyyttä. Erityistä huomiota kiinnitetään keskustelun sisältöön ja olosuhteisiin. Aina-kin Ruotsissa menetelmän käyttö on johtanut korvausten alenemiseen. Alentamista on perusteltu sillä, ettei lain sallimaa menetelmää käytettäisi rahastuskeinona.⁵ Seuraavaksi on avattu kartoituksen eri kohdemaiden lainsäädäntöä ja käyttökokemuksia. Kokemuksia menetelmän käytöstä osana syrjinnän vastaisen politiikan tai toimintamallien kehittämistä sekä tutkimustuloksia koskien menetelmän vaikuttavuutta avataan lisää luvussa 4.2.

3.1 Ranska

Ranskassa syrjinnän testausmenetelmä on tunnustettu laissa syrjinnän todistusmenetelmänä rikos-, siviili- ja hallintoasioissa.⁶ Ranskassa lainsäädäntö edellyttää, että testaaja

5 NJA 2008 s. 915: <https://lagen.nu/dom/nja/2008s915>. Ks. myös Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisu asiassa C-423/15, jossa tuomioistuin katsoi, että tilanne, jossa henkilön tavoitteena työpaikkaa hakiessaan ei ole kyseisen työpaikan saaminen vaan ainoastaan hakijan aseman saaminen muodollisesti yksinomaan korvauksen vaatimista varten, ei kuulu työsyrijintädirektiivissä (2000/78/EY) tai tasa-arvodirektiivissä (2006/54/EY) tarkoitettun käsitteen ”työn tai toimen saaminen” alaan, ja jos unionin oikeudessa edellytetyt osatekijät ovat olemassa, sitä voidaan pitää oikeuden väärinkäyttönä. Tapauksessa ei ollut kyse tilannetestauksesta, mutta liittyy mahdollisesti sikäli aiheeseen, että tilannetestausta muistuttavaa toimintaa ei voisi menestyksekkäästi käyttää rahastuskeinona.

6 31.3.2006 annetun lain nro 2006-396 45 §:llä luotiin rikoslain 225-3-1 PC artikla, joka kodifioi ylemmän oikeusasteen tuomioistuimen oikeuskäytännön tilanteiden testaamisen hyväksyttävyydestä kaikkien 225-PC artiklan nojalla kiellettyjen syrjintäperusteiden osalta. Se tunnustaa oikeudellisesti menetelmän käytön sallittavuuden syrjinnän todistamiseksi. Laissa ”tasa-arvosta ja kansalaisuudesta” 27.1.2017 2017-86 42 § on tunnustettu sen tutkitavaksi ottaminen siviilioikeudellisissa asioissa. Kassaatiotuomioistuimen päätöksellä 14.2.2015 on kielletty nostamasta perustuslakineuvoston haastetta todisteiden testaamisen laillisuudesta: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000030204683/>

toimii omana itsenään ja omalla henkilöllisyydellään, jotta kyseessä voidaan katsoa olleen aito syrjintätilanne. Ranskassa merkitystä ei anneta sille, mikä testaajan tarkoitus testaus-tilanteessa on ollut, sillä testaajan tarkoitus ei vaikuta syrjivän tahon tahallisuuteen (rikosasiassa). (Ks. Rorive 2009, 65.) Ranskan rikoslaki (artikla 225-3-1) tunnustaa testaajien asianosaisaseman nimenomaisesti. Ranskan laki ei luonnollisesti määrittele menetelmän käyttöä silloin, kun sitä käytetään tietoisuuden lisäämistarkoituksessa.

Ranskan *yhdenvertaisuuden valvontaelin*, *oikeuksien puolustaja* (Le Défenseur des Droits), voi myös itse soveltaa menetelmää, sillä elimellä on laajat tutkintavaltuudet⁷. Käytännössä tämä on haastattelun perusteella tarkoittanut erityisesti nauhoitettuja puhelinsoittoja esimerkiksi asumiseen tai työhakuun liittyen. Koska testausta ei näytön saamiseksi voi tehdä käyttäen fiktiivisiä henkilöitä, oikeuksien puolustaja voi käyttää menetelmää tässä tarkoituksessa vain rajallisesti. Sen sijaan elin on edistänyt menetelmän hyödyntämistä muissa tarkoituksissa. Koska käytännössä on huomattu, että syrjinnän uhrien on vaikea todistaa koettua syrjintää, tueksi on tuotettu opas⁸, jotta ihmiset voivat dokumentoida koettua syrjintää ja syrjintätestin toteuttanut henkilö voi esittää kootut todisteet tapauksen käsittelemistä varten. Opas edesauttaa sitä, että olennaisia metodologisia ehtoja noudatetaan, jotta näyttö kelpaa myös tuomarin edessä oikeudessa.

Ranskassa menetelmän käytöllä saatavaa tietoa on hyödynnetty viranomaisohjauksessa, minkä lisäksi menetelmää käytetään varsin runsaasti myös yritysten itse tilaamana laadunvarmistamiseksi (ks. lisää luku 4.2.5).

3.2 Belgian Brysseli

Belgian⁹ Brysselin pääkaupunkiseudulla on säädetty erikseen viranomaisten tehtävästä ja mahdollisuuksista käyttää menetelmää työhön ja asumiseen liittyvän syrjinnän todentamisessa ja valvonnassa. Brysselin asuntolain mukaan tarkastajat (*les agents du Service d'inspection régionale*) voivat tehdä syrjinnän testausta myös asumiseen liittyen: kahden tai useamman todellisen tai keksityn henkilön tiedoin voidaan tehdä tiedusteluja vuokranantajille erilaisen kohtelun selvittämiseksi. Lisäksi tarkastajat voivat käyttää "mystery shopping" menetelmää. Viranomaiset voivat käyttää testaamisessa tekaistuja henkilöitä. Syrjinnän testaaminen edellyttää muun muassa, että viranomaisella on ennakolta

7 Ks. <https://ipcan.org/members/defensor-of-rights> ja <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000023781167/2020-11-19/>

8 Défenseur des droits (2020): <https://www.defenseurdesdroits.fr/sites/default/files/atoms/files/fiche-testdiscri-preuve-num-08.04.20.pdf>

9 Belgian kannalta on kiinnostavaa, että maan eri osilla on erillislainsäädäntöä, minkä takia perusteet rangaistavuudelle voivat erota, ja joissakin tapauksissa vain siviiliprosessi on mahdollinen.

syytä epäillä syrjintää ilmenevien valitusten tai muun ennakkotiedon pohjalta. Testauksessa voidaan tehdä sen edellyttämiä lainvastaisia toimia ennakolta hankitun valtuutuksen nojalla. Provokaatio ja yllyttäminen on kielletty. Testituloksia voidaan käyttää näyttönä syrjinnästä.¹⁰ Viranomaisella voi määrätä syrjinnästä 125–6 200 euron sakon. Joissakin tapauksissa voidaan määrätä rikosoikeudellisia seuraamuksia. Syrjinnän uhrin tulee haakea korvaukset erikseen oikeusteitse.¹¹

Asuntolain mukainen testausmahdollisuus on ollut mahdollista vasta syyskuusta 2019. Käytännössä hallinnollista testausta ei oltu kokeiltu vielä kartoituksen tiedonkeruun aikaan, eli marraskuuhun 2020 mennessä. Taustalla on toisaalta se, että testaaminen tulee nykyisen lainsäädännön mukaan tehdä omalla henkilöstöllä, eikä henkilöstöä ole ollut tarpeeksi ottaen huomioon eri syrjintäperusteet. Haastattelussa nostettiin esiin, että tiettyjä suojattuja kriteerejä on myös vaikea testata erityisesti sähköpostitse tai puhelimitse. Toisaalta taas itse testaustilanteita on toisinaan vaikea konstruoida: esimerkiksi tapauksessa, jossa syrjintäepäily kohdistuu vammaiseen henkilöön, on vaikeaa löytää vastaavan profiilin omaava vertailuhenkilö. Testaustilanteiden voidaan olettaa herättävän myös vuokranantajan tai välittäjän epäilyn siitä, että kyseessä on testaustilanne. Testiä on vaikea suorittaa ilman provokaatiota ja siten, että saataisiin tuotettua mahdollisimman normaali ja vertailukelpoinen tilanne. Testin epäonnistumisriski myös kasvaa, jos testattava henkilö tietää testauksesta tai osaa epäillä sitä. Laajempi ongelma testauksen kannalta on se, että asuntomarkkinat vetävät niin nopeasti, etteivät vuokrattavat asunnot ole usein niin kauaa vapaana, että testaus olisi edes ajallisesti mahdollista toteuttaa. Vaikka testauksesta on säädetty varsin tarkkaan, on silti puutteena, että menetelmän käytöstä ei ole tarkkoja ohjeita.

Haastateltavien mukaan asumisen testaamiseen liittyvää lakivalmistelua tehtiin viisi vuotta. Lain uudistusaineet ovat jo keskustelussa, sillä jo nyt on ilmennyt tarpeita ennakkoivan testauksen käyttöönottoon ja testausolosuhteiden helpottamiseen. Testeissä haluttaisiin käyttää näyttelijöitä oman henkilöstön sijaan. Keskustelu lakimuutoksista palaa säännöllisesti myös alueellisen parlamentin asialistalle parlamentaaristen kysymysten muodossa.

¹⁰ Ordonnance portant le Code bruxellois du Logement http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=2003071790&table_name=loi

Brüsselin asuntolain 111 §: n 4 momentissa säädetään (vapaasti käännettynä), että syrjintätestit voi suorittaa joko uhri itse tai uhrin tueksi kuka tahansa henkilö, joka toimii uhrin pyynnöstä syrjintätestin suorittamiseksi, taikka 214 artiklassa tarkoitetut elimet tai julkiset laitokset, organisaatiot ja järjestöt. Laissa on tarkennuksia, jotka liittyvät mm. organisaatioiden luonteeseen ja toiminta-aikaan. Laissa mainitaan lisäksi, että hallitus voi lisätä ja täsmentää lueteloa toimijoista, joilla on lupa suorittaa syrjintätestejä. 214 § 1 mom: § 1. – Tehtävänsä suorittaessaan he voivat suorittaa kokeita syrjinnästä asunnon saannissa 1° tilannetestillä, jonka avulla voidaan hallitusti tunnistaa mahdollinen erilainen kohtelu 193 artiklassa tarkoitetun suojatun kriteerin perusteella –; 2° *“le client mystère”* on todellinen tai kuvitteellinen asiakas tai hakija, joka on kääntynyt omistajan tai kiinteistönvälittäjän puoleen tarkistaakseen vastauksen lainmukaisuuden. Ks. kumulatiiviset ehdot § 3. Seuraamukset § 4 ja § 5.

¹¹ Ks. lisää : Logement.brussels. Discrimination au logement - plainte ou signalement: <https://logement.brussels/louer/droits-et-devoirs/discrimination-au-logement-plainte-ou-signalement>

Brysseliä koskevan säännöksen¹² mukaan myös paikalliset työsuojelutarkastajat (*les inspecteurs régionaux de l'emploi*) voivat tehdä syrjintätarkastuksia (*les tests de discrimination*) työpaikoille liittyen erityisesti rekrytointisyrjintään. Testit voidaan toteuttaa sähköisesti, postitse tai puhelimitse käyttäen tekaistuja henkilötietoja. Testausmuotoja ovat tilannetestaus (*le test de situation*)¹³ ja ”mysterisoitot” (*l'appel mystère*). Myös työllisyteen liittyen viranomaiset voivat tehdä välttämättömiä lainvastaisia toimia. Provokaation ja yllyttämisen välttämiseksi testauksen tulee perustua viranomaisen tietoon tulleisiin syrjintäepäilyihin. Tarkastustuloksia voidaan hyödyntää näyttönä syrjinnästä.¹⁴ Prosessia on avattu verkkosivuilla siten, että työnhakijoita, jotka uskovat joutuneensa syrjivään koheluun valintamenettelyn aikana, pyydetään ottamaan yhteyttä [Actiris Inclusiveen](#), joka on Brysselin alueellinen työvoimatoimisto.¹⁵

Belgiassa syrjinnän testausmenetelmää käytetään jonkin verran kansalaisten ja järjestöjen toimesta. Belgian yhdenvertaisuuselin Unialla on sivuillaan yksityiskohtainen ohje ja yhteydenottolomake tilanteisiin, joissa kansalainen epäilee syrjintää asumisessa¹⁶.

Belgian haastateltavat nostivat esiin Brysselin hovioikeuteen viedyn tapauksen, jossa menetelmää oli sovellettu: Brysselin hovioikeus vahvisti Nivellesin tuomioistuimen 3.9. 2019 antaman tuomion, jolla oli vahvistettu Unian (”liittovaltion yhdenvertaisuuselin”) ”tilannetestimenettely” verkkosivustollaan. Unia oli osapuolena tässä oikeudenkäynnissä. Tämä oli ensimmäinen oikeudellinen sovellus Unian kehittämälle ”tilannetestaus työkalulle”. Tuomioistuin vahvisti nimenomaisesti puhelinkeskustelujen äänitteiden pätevyyden todisteena syrjinnästä. Haastateltavien mukaan on hyvin harvinaista, että tällaiset tapaukset tulevat oikeuteen. Kiinteistönvälittäjät määrättiin maksamaan 1 300 euron korvaus syrjitylle mahdolliselle vuokralaiselle. Sen on myös maksettava 500 euroa joka kerta, kun se syrjii henkilöä tässä tai muussa majoituksessa. Lisäksi yhteenveto päätöksestä on tullut julkaista viraston tiloissa ja Belgian kiinteistövälittäjien ammatillisen instituutin (IPI) aikakauslehdessä.

12 Ordonnance relative à la surveillance des réglementations en matière d'emploi qui relèvent de la compétence de la Région de Bruxelles-Capitale et à l'instauration d'amendes administratives applicables en cas d'infraction à ces réglementations http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=2009043003&table_name=loi / Vapaasti käännettynä: Asetus Brysselin pääkaupunkiseudun lainkäyttövaltaan kuuluvien työsuojelutarkastajien valvonnasta ja näiden sääntöjen rikkomiseen sovellettavien hallinnollisten sakkojen käyttöönnotosta.

13 Tilannetestit koostuu alueellisten työsuojelutarkastajien lähettämistä vastaavien hakemusten pareista, jotka vaihtelevat vain syrjivän kriteerin mukaan. Näiden hakemusten esittäminen tapahtuu periaatteessa vastauksena työtarjoukseen tai vastaavalla spontaanilla tavalla. Ks. tarkka määritelmä [Art. 4/3 1°](#)

14 http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=2009043003&table_name=loi

15 <https://www.actiris.brussels/media/htiisir2/rapport-annuel-actiris-2018-h-85F87B14.pdf>

Vuoden 2018 vuosikertomuksen mukaan syrjinnän torjuntaan oli budjetoitu 750 000 euroa (0,11 % kokonaisbudjetista).

16 Lomake löytyy osoitteesta <https://www.unia.be/fr/sensibilisation-et-prevention/outils/prouver-une-discrimination-raciale-au-logement-comment-le-prouver>

3.3 Alankomaat

Alankomaissa syrjinnän testausmenetelmästä ei ole säädetty erikseen. Aineiston vastaanottamiselle oikeudessa siviili- ja rikostapauksissa ei kuitenkaan ole esteitä (de Vries 2020; Holtmaat 2016, 39). Rikosasioissa on varmistettava huolellisesti, ettei testaus merkitse provokaatiota (Holtmaat 2016, 38).¹⁷ Menetelmän käytöstä säädetään Alankomaissa kuitenkin epäsuorasti siten, että syrjinnän testaus on annettu erikseen alueellisten elinten tehtäväksi: Hallitus on nimittänyt paikallisia syrjinnän vastaisia organisaatioita tasa-arvoelimiksi (Local Anti-Discrimination Facilities (ADVs)). Kaikilla paikallisilla viranomaisilla on lain mukaan oltava ADV. ADV:t nimettiin itsenäisiksi tasa-arvoelimiksi paikallisista syrjinnän vastaisista palveluista annetun lain perusteluissa¹⁸. ADV:llä on tehtävänä auttaa syrjintävalituksia tekeviä ihmisiä, rekisteröidä valitukset ja saattaa ne viranomaisten tietoon sekä toteuttaa syrjinnän testausta, erityisesti baareihin ja yökerhoihin. Alankomaissa on erotettu selkeästi syrjinnän uhrien avustamisen ja valituksia käsittelevien toimijoiden roolit: Alueelliset toimistot avustavat syrjinnän uhreja ja vievät niitä eteenpäin Alankomaiden yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakuntaa vastaavalle elimelle Netherlands Institute for Human Rights (NIHR) ja tuomioistuimiin. (de Vries 2020.)

Kartoituksen tiedossa ei ole, kuinka paljon aluetoimijat ovat itse toteuttaneet tilannetestausta. Yksi suurimmista lakien mukaisista kunnan syrjinnän vastaisen toiminnan toimijoista on RADAR, joka on tuottanut käytännön oppaan menetelmän käyttöön ja kuvannut syrjinnän testausmenetelmien käyttöä¹⁹. Ainakin vuonna 2019 RADAR oli toteuttamassa Rotterdamin kiinteistövälittäjien kenttätutkimusta 2019: Käytännön testit Utrechtin kunnassa osoittivat, että miespuolisia vuokralaisehdokkaita, joilla ei ole länsimaista kuulostavaa nimeä, kutsutaan todennäköisesti vähemmän katseluun kuin miespuolisia ehdokkaita, joilla on hollantilaiselta kuulostava nimi (Dibbets ym. 2020).²⁰

17 RADAR on oppaassaan avannut oikeudellisia kysymyksiä testien käyttöön (Fiere ja Hoogenbosch 2019, 6; <https://mensenrechten.nl/nl/oordeel/2012-50>). Vapaasti käännettynä: Pelkästä aikomuksesta syrjiä (esim. syrjivään kysymykseen vastaaminen), ei voida rangaista, koska näkyviä, havaittavia tai todistettavia toimia ei ole vielä toteutettu. Jos esimerkiksi kiinteistövälittäjä tosiasiallisesti ja todistettavasti sulkee pois tietyn ominaisuuden perusteella henkilöitä, tämä on rangaistavaa syrjintää. Menetelmän suhdetta kiellettyyn provokaatioon avataan seuraavasti: Alankomaissa yllyttäminen ei ole aina rangaistavaa. Jotta yllyttäminen olisi rangaistavaa, yllyttäjällä on oltava tarkoitus saada joku toimimaan laissa kielletyllä tavalla. Kun kenttäkoetta käytetään syrjinnän osoittamiseen, tarkoituksena ei ole rikkomuksen loppuun saattaminen, vaan vain sen todistaminen. Toinen provokaation edellytys on, että provosoidun henkilön on saatava toimimaan tavalla, jota hän itse ei aikonut tehdä. Rangaistavan yllyttämisen kolmas ehto on, että yllyttäjä käyttää laissa määriteltyjä yllyttämismenetelmiä, kuten lupauksia ja petoksia. Kun yllyttäminen ei ole tehty ja kenttätesti on suoritettu oikein, saatuja todisteita voidaan käyttää rikos- ja siviiliprosesseissa.

18 Explanatory Memorandum to the Act on Local Anti-Discrimination Facilities 2009.

19 Fiere ja Hoogenbosch 2019, 17, ks. sivut 8–9: <https://radar.nl/publicaties/praktijktesten-of-mystery-guests-om-discriminatie-aan-te-tonen>. Oppaassa viitataan myös Radarin itse eteenpäin viemään tapaukseen vuodelta 2012: <https://mensenrechten.nl/nl/oordeel/2012-50>.

20 Taustalla on ministerin kansallisella tasolla tehty ilmoitus parlamentille (kirje 11. marraskuuta 2019), jonka mukaan käytännön kokeita toteutetaan vuodesta 2020 lähtien joka toinen vuosi Hollannin vuokra-asuntomarkkinoiden seurantavälineenä. Ks. raportti: <https://radar.nl/publicaties/praktijktest-discriminatie-bij-woningverhuur-rotterdam/>

NIHR saa käsiteltäväksi jonkin verran tapauksia, joissa syrjinnän testausmenetelmää on hyödynnetty. Tapauksia tulee suoraan siviilien esiin tuomana, ja joskus ADV:n avustamina. ADV voi myös tapausten yleisen merkittävyyden vuoksi itse tuoda tapauksia käsiteltäväksi ilman nimettyä uhria. Haastateltavan mukaan tyyppillisessä esimerkissä, jossa testausmenetelmää on hyödynnetty, yksityishenkilö on lähettänyt ensin työhakemuksen omalla nimellään, mutta häntä ei ole pyydetty haastatteluun. Tämän jälkeen henkilö on lähettänyt hakemuksensa hollantilaisella nimellä, ja on tullut kutsutuksi haastatteluun.²¹

3.4 Unkari

Myös Unkarissa on erikseen määritelty, että yhdenvertaisuutta valvova viranomainen voi soveltaa testausta tutkimuksissaan (Kádár 2013, 33). Viranomainen voi suorittaa yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksen noudattamisen varmistamiseksi testin, jossa menettelyn kohteena oleva henkilö asetetaan samaan asemaan käyttäytymisen, toimenpiteen, ehdon, laiminlyönnin, ohjeiden tai käytännön suhteen. Testauksen tuloksia voidaan käyttää todisteina yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksen rikkomista koskeissa menettelyissä. Viranomainen voi käyttää testaamisessa apuna valtuuttamia henkilöitä.²² Selvitykseen haastateltu asiantuntija oli itse ollut toteuttamassa yhdenvertaisuuselimen työntekijänä testauksia noin kymmenen vuotta sitten. Tuolloin oli haasteena löytää sopivia testaa- jia tilanteisiin ja paikkakunnille. Testaajien löytämisessä hyödynnettiin järjestöjä, ja testaa- jille voitiin myös maksaa erikseen palkkio. Testausmenetelmän käytöstä ei oltu vielä ohjeis- tettu kovin tarkasti etukäteen, eikä myöskään niihin käytettyjä resursseja oltu määritelty, mikä toi oman hallinnollisen haasteen menetelmän käyttöön.

Unkarissa menetelmää ovat käyttäneet etenkin kansalaisjärjestötoimijat, suurimpana NEKI, erityisesti romanien kokeman syrjinnän testaamiseen. Vuosituhannen alussa haasteeksi nousi se, ettei menetelmällä hankittua aineistoa usein hyväksytty oikeudessa todistusai- neistona. Oikeudenkäynneissä on esitetty kritiikkiä sen suhteen, että testaa- jat ovat kanta- jan (tai kantajaa edustavan kansalaisjärjestön) maksamia provokaattoreita, jolloin heidän uskottavuutensa kohdistuu vakavia epäilyjä. Siitä huolimatta korkein oikeus on hyväksy- nyt testaa- jien antamia todistuksia useissa tärkeissä syrjintätapauksissa. Tällöin NEKI:n tes- tausstrategiaan kirjoitettiin sisään, että alkuperäinen kantelija osallistuu testaukseen myös

21 Ks. esimerkkejä: <https://mensenrechten.nl/nl/oordeel/2018-129>, <https://mensenrechten.nl/nl/oordeel/2015-112>. Tapauskuvauksissa korostuu se, että hakuprosessissa pitää kiinnittää erityistä huomiota siihen, että tilanne on vertailukelpoinen. Muutokset hakemus pohjassa tai työehdoissa ovat vaikuttaneet siihen, ettei tilan- netta ole tulkittu syrjinnäksi, ks.: <https://mensenrechten.nl/nl/oordeel/2017-82>, <https://mensenrechten.nl/nl/oordeel/2018-130>.

22 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról. 15/A. §, (3), (4), (5). "Laki yhdenvertaisesta kohtelusta ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien edistämisestä": <https://net.jogtar.hu/jogsza- baly?docid=a0300125.tv>

itse, ja testi kohdistuu siihen, toistetaanko syrjivä teko (esim. kieltä päästä baariin). Jos ei-romanitaustaiset testaajat päästetään sisään, oikeusjuttua ei aloiteta ensimmäisestä syrjivästä teosta, vaan toisesta, jossa testaajien kokemuksia voidaan käyttää omakohtaisena todisteena. (Kádár 2013, 35–36.) Unkarissa on vuonna 2009 tuotettu yksityiskohtainen opas syrjinnän testaamiseen NEKI:n toimesta.²³

3.5 Ruotsi

Ruotsissa etenkin yksityishenkilöt ovat hyödyntäneet syrjinnän testausmenetelmää, mutta menetelmän käyttöä ja oikeuksiin pääsyä on edesautettu myös muulla tuella. Esimerkiksi alueelliset syrjinnän vastaiset virastot voivat konsultoida kansalaisia. Malmössä kansalaisjärjestö on tuottanut oppaan, jota voi hyödyntää organisoidessaan testausta, jos epäilee syrjintää asuntomarkkinoilla.²⁴ Ruotsissa yhdenvertaisuutta valvova viranomais (DO) on myös avustanut yksittäisissä merkittäviksi arvioimissaan tapauksissa syrjinnän testausmenetelmää hyödyntäneitä uhreja. Ruotsin DO tulkitsee, ettei se voi toteuttaa itse syrjinnän testausta, koska se voitaisiin tulkita provokaatioksi ja koska perustuslain mukaan viranomaisen tulee olla puolueeton.

Journalistisessa tarkoituksessa tehdystä syrjinnän testauksesta on tullut oikeusseuraamuksia myös Ruotsissa: Vuonna 2012 Sveriges Radio toteutti syrjinnän testausta, jossa selvitetiin romanien kohtelua huoltoasemilla. Testaajiin kuului romanihameeseen pukeutunut romaninainen ja etnistä ruotsalaista edustava toimittaja. Testauksissa ilmeni selvästi, ettei autoa vuokrattu etnisiin perusteisiin. Kaikki keskustelut kaupan henkilökunnan kanssa nauhoitettiin piilotetulla mikrofonilla. Ruotsin DO haastoi Statoil AB:n etnisyyteen liittyvästä syrjinnästä ja vaati 60 000 kruunua syrjintäkompensointia jokaiselle kolmelle henkilölle. Tapaus päättyi sovintoon vuonna 2014: Statoil tunnusti syrjinnän ja toteutti toimenpiteitä vastaavien tapahtumien estämiseksi tulevaisuudessa. Sovintosopimuksen mukaan Statoil maksoi yhteensä 90 000 kruunua korvausta kolmelle henkilölle, jotka eivät saaneet vuokrata autoa²⁵. Joulukuussa 2020 Ruotsissa Aftonbladet kuvasi etnistä syrjintää H&M -vaateliikkeessä, jossa maahanmuuttajataustaisilta edellytettiin eri perusteita vaatteiden palautukseen kuin muille asiakkaille. Ruotsin DO otti yhteyttä vaateliikkeeseen ja prosessi oli vielä kesken.²⁶

23 Ks. http://dev.neki.hu/wp-content/uploads/2013/05/522_tesztel+%C4%99si-tanulm+%C3%ADny.pdf

24 Ks. <https://malmomotdiskriminering.se/wp-content/uploads/2016/09/Manual-f%C3%B6r-diskrimineringster.pdf>.

25 Ks. <https://www.do.se/lag-och-ratt/diskrimineringsarenden/statoil-ab/>, <https://sverigesradio.se/artikel/5968343>

26 Ks. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/KyLGm6/hm-granskas--efter-200-sekunders-rasismavslojande>

4 Arvioita menetelmän vaikuttavuudesta eri käyttötarkoituksissa

Luvussa käsitellään ensin menetelmän käyttöön liittyviä hyötyjä suhteessa aikaisempiin oikeustapauksiin Suomessa, minkä jälkeen tarkastellaan menetelmän vaikuttavuutta syrjinnän vastaisen politiikan ja käytäntöjen luomiseksi eri tutkimusten valossa.

4.1 Vaikutukset oikeussuojaan aikaisempien oikeustapausten valossa

Syrjinnän testausmenetelmän laajempaa käyttöä voidaan perustella sillä, että tilannetestaus voisi tuoda esiin syrjintää eri perusteilla nykyistä laajemmin erityisesti yhdenvertaisuusvaltuutetun, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan sekä siviilioikeudellisten riita-asioiden osalta. Esimerkiksi syrjintää koskevat siviilioikeudelliset riita-asiat ovat tyypillisesti työelämäliitännäisiä, mistä syystä niissä korostuvat sukupuoli ja terveydentila syrjintäperusteina (Nieminen ym. 2020). On kuitenkin luultavaa, että oikeudenkäynnin kuluriski vähentää ihmisten halukkuutta viedä syrjintäasioita eteenpäin riita-asiaina, mikä osaltaan vähentänee yksityishenkilöiden kiinnostusta syrjinnän testausta kohtaan. Jos puolestaan esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutettu hyödyntäisi testausmenetelmää joko nykyisen tai erikseen säädettävän toimivallan puitteissa, voisi menetelmän käyttö tuoda esiin syrjinnän eri ulottuvuuksia nykyistä laajemmin.

Tarkasteltaessa syrjintää (RL 11:11) koskevia rikostuomioita havaitaan, että yleisesti ottaen nostetut syytteet ovat menestyneet. Rikosasioissa syytekynnys voi kuitenkin olla korkea ja siten vaikuttaa siihen, millaista näyttöä tarvitaan ennen kuin juttu edes etenee oikeuteen asti. Hyvin tyypillisesti syytteen nostamiseen johtaneet tapaukset ovat liittyneet siihen, että romanitaustaisen henkilön pääsy liikkeeseen tai ravintolaan on evätty tai häntä on palveltu muista asiakkaista poikkeavalla tavalla. Vuosia 2015–2018 koskevista tapauksista voidaan havaita, että näyttökysymykset eivät yleensä ole muodostuneet syyksilukemisen esteeksi. Todisteina tapauksissa on arvioitu asianomistajien ja vastaajien, joskus myös todistajien kertomuksia. Joissakin tapauksissa on lisäksi ollut todisteena valvontameratallenteita tai asianomaisten itse kuvaamia tallenteita. Erilainen kohtelu on syytteen nostamiseen johtaneissa tilanteissa ollut tavallisesti sillä tavoin ilmeistä, ettei tapauksissa ole tarvittu konkreettista verrokkihenkilöä: asiakasta ei ole lainkaan päästetty sisälle

liikkeeseen tai ravintolaan, asiakkaan on edellytetty maksavan laskun etukäteen, tai asiakasta on pyydetty poistumaan kesken asioinnin. Varsin usein syyksiluettu tuomio on ainakin osin perustunut vastaajan omaan kertomukseen: vastaaja on voinut esimerkiksi myöntää teonkuvauksen oikeaksi mutta vedota oikeuttamisperusteeseen, jota tuomioistuin ei ole pitänyt asianmukaisena. Joissakin tapauksissa tuomioistuin on perustellut syyksilukemista osin sillä, että vastaajan kertomus on muuttunut esitutkinnassa esitetystä.

Tapauksissa, joissa syyte on hylätty, tuomioistuin on katsonut esimerkiksi, että on jäänyt näyttämättä, että liikkeestä poistaminen olisi johtunut etnisestä taustasta eikä asianomistajan häiritsevästä käyttäytymisestä, tai että liikkeen sulkeminen ei olisi johtunut työntekijän tauon pitämisestä. Muutamassa tapauksessa asianomistajien, vastaajien ja mahdollisten todistajien kertomukset ovat eronneet toisistaan niin paljon, ettei tuomioistuin ole voinut niiden todenmukaisuutta arvioimalla tehdä ratkaisua siitä, kenen kertomusta voitaisiin pitää uskottavimpana. Näissä tapauksissa syytteet on hylätty. Muutamissa tapauksissa vastaaja oli vedonnut siihen, että oli erehtynyt pitämään asianomistajaa aiemmin häiriötä aiheuttaneena henkilönä, jolle oli annettu porttikielto. Yleensä tällaiset väitteet eivät menestyneet. Myöskään väitteet siitä, ettei asiakasta päästetty ravintolaan tämän oman turvallisuuden vuoksi, eivät menestyneet.

Syyksilukevat tuomiot ovat tyypillisesti kohdistuneet liikkeen tai ravintolan työntekijöihin. Kysymys siitä, onko syrjintä perustunut esimerkiksi omistajan tai esimiehen ohjeeseen tai käskyyn, on usein jäänyt epäselväksi ja siten johtanut syytteen hylkäämiseen. Tämä ei kuitenkaan ole tarkastelluissa tapauksissa ollut poikkeuksetonta, vaan osassa tapauksista syyksilukeva tuomio on kohdistunut myös omistajaan tai esimieheen.

On mahdollista, että syrjintärikoksissa syytekynnys on muodostunut niin korkeaksi, että syrjinnän testausmenetelmän avulla useampi rikosepäily voitaisiin saattaa tuomioistuimeen. Asian arvioiminen ei tässä yhteydessä kuitenkaan ole mahdollista.

4.2 Vaikutukset syrjinnän vastaisen politiikan ja käytäntöjen luomisessa

Syrjinnän testausmenetelmän käytön vaikutuksista ja vaikuttavuudesta on jonkin verran tutkimusta. Tutkimuksissa on nostettu esiin tarve säännölliselle testaamiselle, jotta haluttu vaikutus voidaan saavuttaa. Menetelmää on hyödynnetty eri maissa myös syrjinnän vastaisen politiikan ja toimintatapojen kehittämisessä. Tällöin vaikuttavuus tulee sitä kautta, että toimenpiteitä voidaan suunnitella ja kohdentaa tutkittuun tietoon perustuen. Seuraavaksi kuvataan esimerkkejä eri maista.

4.2.1 Tutkimustiedon hyödyntäminen asumispolitiikan kehittämiseen Alankomaissa

Syrjintää asumisessa paljastettiin de Groene Amsterdammer -toimittajien käynnistämällä tilannetestillä Alankomaissa. Yhteensä 50 kiinteistönvälittäjää pyydettiin toimimaan heidän puolestaan vuokratakseen käytössään olevaa majoitusta. Välittäjille kerrottiin, ettei majoitusta haluta vuokrata maahanmuuttajataustaisille ihmisille. Näistä 46 (92 %) suostui ehtoon. (Böcker ym. 2019.)²⁷ Asuntoministeri esitti marraskuussa 2019 luettelon poliittisista toimenpiteistä syrjinnän torjumiseksi asumisessa. Luetteloon kuului tietoisuuden lisääminen muun muassa kouluttamalla kiinteistönvälittäjiä, mysteeriasiakkaiden käyttö ja tilanteen testaaminen sekä tietoisuuden lisääminen mahdollisuuksista ilmoittaa syrjinnästä. (de Vries 2020, 44–45.)

Ministeriö tilasi vuonna 2019 Radboudin yliopistolta tutkimuksen, jonka tavoitteena oli tarjota perusta poliittisten välineiden kehittämiseksi syrjinnän torjumiseksi vuokra-asuntomarkkinoilla. Tutkimuksessa esitettiin, ettei tilannetestaus ole ensisijainen väline syrjintään puuttumiseksi asuntomarkkinoilla, vaan yksi keino muiden joukossa. Käytännön kokeita tulisi käyttää ennakoivasti siten, että sitä kautta saadaan käsitys ongelman laajuudesta, tunnistetaan syrjinnän vaarassa olevat ihmisryhmät sekä eri tyyppiset vuokranantajat ja markkinasegmentit, joilla syrjintää tapahtuu. Rajoituksena nostettiin esiin, että testausta voi yleensä tehdä vain valintaprosessin ensimmäisessä vaiheessa. Tutkijat nostivat esiin kysymyksen siitä, antavatko kenttätestien tulokset riittävästi todisteita oikeudenkäynteihin, vaikkakin ne voivat luoda olettaman syrjinnästä ja siirtää todistustaakka vuokranantajalle tai välittäjälle. Ratkaisuina esitettiin yhteistyö toimialakohtaisten organisaatioiden ja valtion virastojen (ministeriö ja kunnat) ja ihmisoikeusinstituutin kanssa. Lisäksi esitettiin, että erityistä huomiota kiinnitetään vuokranantajien ja kiinteistönvälittäjien sekä mahdollisten uhrien tiedottamiseen ja koulutukseen. Käytännössä esitettiin muun muassa perusteluvollisuuden antaminen hylkäämisen yhteydessä sekä lisätutkimukset ja säännölliset tiedonkeruut. (Böcker ym. 2019, 98–99.)

4.2.2 Testaustutkimukset työelämän valvonnan kehittämiseksi Alankomaissa

Työsuojelutarkastusvirasto (De Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid SZW) on hyödyntänyt syrjinnän testaustutkimuksia lainsäädännön valmistelutyössä. Taustalla on

²⁷ Ks. myös: Onderzoek discriminatie woningmarkt. Rachid is ook gewoon een nette jongen (Investigation of discrimination in the housing market. Rachid is just an ordinary, decent man), Groene Amsterdammer 28. March 2018: www.groene.nl/artikel/rachid-is-ook-gewoon-een-nette-jongen.

työhönoton syrjinnän valvontaa koskeva lainsäädännön kehittämistyö: Tarkastuslaitos voi saada täydentäviä tehtäviä tulevaisuudessa²⁸. Tutkimukset tilattiin ulkopuoliselta taholta.

Tutkimuksessa selvitettiin mysteeri-osoitilla sitä, suostuuko työnvälitystoimiston työntekijät syrjivään pyyntöön²⁹. Otoksen (n=467) välitystoimistoista 40 % hyväksyi potentiaalisten asiakkaiden syrjivän pyynnön. Tutkimuksessa eriteltiin muun muassa se, onko pyynnöstä kieltäytyneet tai sen hyväksyneet tarkistaneet kannan esimieheltään.³⁰ Toisessa tutkimuksessa tarkasteltiin muun muassa sitä, missä määrin on mahdollista lähettää syrjivää sisältöä sisältäviä avoimia työpaikkoja online-alustoille. Huolella valitut testaajat lähettivät useille alustoille avoimen työpaikan, joka sisälsi syrjivää sisältöä liittyen sukupuoleen, ikään ja etniseen alkuperään. Yhteensä 201 syrjivää sisältöä sisältäneestä avoimesta työpaikasta 85 % oli verkossa 48 tuntia³¹. Tämän jälkeen testin toteuttajat poistivat työpaikat, jotta syrjivää sisältöä oleva avoin työpaikka ei olisi verkossa pidempään kuin on välttämätöntä. Testissä selvitettiin myös, onko alustoilla mahdollista suunnata avoimia työpaikkoja syrjivin perustein: Avoimen paikan kohdentaminen onnistui yhdessä palvelussa (maksua vastaan) iän ja sukupuolen perusteella. Etsittäessä työnhakijoita, kaksi alustaa mahdollisti työnhakijoiden suodattamisen iän ja kansalaisuuden perusteella.³²

4.2.3 Vaikutukset kohderyhmän toimintaan – syrjintä asuntomarkkinoilla

Belgialaiset tutkijat ovat arvioineet käytännön kokeiden tehokkuutta syrjinnän vähentämisessä: Gentin asuntomarkkinoita koskeva tutkimus osoitti, että kiinteistönvälittäjien tietoisuus käynnissä olleista syrjintätestauksista vähensi syrjintää, vaikka heille oli tiedotettu, ettei tutkimuksen testauksella ole oikeudellisia tai taloudellisia seurauksia. Tässä mielessä käytännön kokeet edistivät jo mahdollista muutosta. Tutkimuksessa nostettiin haasteeksi

28 Katso lainsäädäntöehdotus: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/12/11/wetsvoorstel-toezicht-gelijke-kansen-bij-werving-en-selectie>

29 Tutkimuksessa oli eritelty eri kokoisten toimijoiden valmiutta hyväksyä syrjivä pyyntö, mutta huomauttaen, että tuloksia on tulkittava varoen otoksen koon vuoksi. Mysteeri-osoittajat kirjasivat seuraavat tekijät (vapaasti käännettynä): Hyväksyykö työntekijä pyynnön? Jos ei, kysyykö työntekijä pyynnön syytä; kuvaako työntekijä valintamenettelyä; kuvaako työntekijä toimiston työskentelytapoja; ilmoittaako työntekijä, että pyyntö on lain vastaista; ilmoittaako työntekijä, että hänen pitäisi tehdä kyselyjä esimiehelleen; onko työntekijä käyttänyt muita argumentteja? Mysteeri-osoittajia ohjeistettiin mm. kuvailemaan keskustelujen sisältöä ja sitä, missä määrin vastaus pyyntöön oli selkeä ja keskustelun tunnelmaa.

30 Rapport Mystery calling-onderzoek arbeidsmarktdiscriminatie (2019) <https://www.inspectieszw.nl/publicaties/rapporten/2019/07/11/rapport-mystery-calling-onderzoek-arbeidsmarktdiscriminatie>

31 Ilmoituksista 87 % päivitettiin suoraan alustalle, 2 % estettiin välittömästi, ja online-alustan oli hyväksyttävä 11 % ennen sen julkaisemista. Niistä avoimista työpaikoista, jotka jouduttiin hyväksymään ensin (n=22), 73 % julkaistiin alustalle tarkastuksen jälkeen. Jälkikäteistarkastuksessa poistettiin 20 ilmoitusta. Ks. loppuraportti Eindrapportage discriminatiemogelijkheden online platforms (2020): <https://www.inspectieszw.nl/publicaties/publicaties/2021/01/22/eindrapportage-discriminatiemogelijkheden-online-platforms>.

32 Emt.

tulosten yleistettävyys sekä se, onko käyttäytymisen muutos kestävä ilman sosiaalista painetta ja jatkuvaa seurantaa. (Verhaeghe ja Van der Bracht 2017, 192.)

Ranskassa oikeuksien puolustaja (*Défenseur des droits*) on julkaissut tutkimuksen³³, jossa osoitettiin, että kiinteistönvälitystoimistot, joille lähetettiin henkilökohtainen kirje, syrjivät testaustilanteessa tilastollisesti vähemmän kuin ne, joille ei kirjettä ei oltu lähetetty. Testattavat kiinteistövälittäjät oli jaettu satunnaisesti kahteen ryhmään. Kirjeen saaneille kerrottiin testaamisesta, syrjinnän oikeudellisesta kehyksestä sekä syrjinnän seuraamuksista. Lisäksi kirje sisälsi ”vuokraa ilman syrjintää” -oppaan käytäntöjen kehittämiseksi. Testi toistettiin kolmen, yhdeksän ja 15 kuukauden välein postin vastaanottamisesta. Testauksessa kuvitteellisilla ehdokkailla oli identtinen profiili oletettua alkuperää lukuun ottamatta. Testi perustui sähköpostitse lähetettyyn pyyntöön vierailta asunnossa. Tulokset osoittivat, että tietoisuuden lisäämistoimena henkilökohtainen kirje oli voimakas syrjinnän vähentäjä. Kirje näytti vähentävän vähemmistöryhmään kuuluvan ehdokkaan syrjintäriskiä kuitenkin enintään yhdeksän kuukauden ajan sen lähettämisestä, eli tutkimuksen perusteella vaikutus heikkeni ajan myötä. (Études & Résultats 2019.)

4.2.4 Medianäkyvyyden vaikutus syrjintään työhönotossa Ruotsissa

Ruotsalaisessa tutkimuksessa analysoitiin, miten uutismedian esiin nostamat syrjintätapahtumat vaikuttavat työmarkkinoilla. Kahden kokeen puolivälissä tiedotusvälineissä kerrottiin laajasti Ruotsin työmarkkinoilla tehtävistä tilannetestauksista ja uutisoinnissa tuotiin esiin tulosten kautta paljastunutta syrjintää. Tulosten perusteella työnantajat eivät muuttaneet toimintatapojaan, eli tiedot työmarkkinoilla tehtävistä tilannetestauksista olivat työnantajien kannalta merkityksettömiä heidän syrjivän käyttäytymisensä suhteen. Tutkijat selittävät tuloksia sillä, että työnantajat eivät näytä pelkäävän paljastusta uutismediassa tai siihen mahdollisesti liittyviä negatiivisia seurauksia: yksittäisiä yrityksiä ei nimetty tiedotusvälineissä. Yritykset eivät myöskään pelkää viranomaisten harjoittamaa syrjinnän seurantaa työmarkkinoilla, eivätkä siten näe vaaraa seuraamuksista. Lisäksi tutkijat arvioivat, ettei tilannetestauksen ja etnisen syrjinnän tiedotusvälineissä esittämä julkisuus asettanut julkista asialistaa siten, että työnantajien syrjivä käyttäytyminen vähentyisi. Johtopäätöksinä on nostettu esiin, että viranomaisilla on keskeinen rooli syrjintälainsäädännön ja sen seuraamusten vahvistajina, ja esittivät lisätutkimuksia seuraamusriskin arvioimiseksi syrjinnän vähentämisen keinona. (Carlsson & Rooth 2012.)

33 Tutkimusprojekti ”Mesurer l’Impact d’un Courrier d’Alerte sur les Discriminations selon l’Origine (”Hälytyskirjeen” vaikutusten mittaaminen alkuperään perustuvasta syrjinnästä”) MICADO toteutettiin Défenseur des droits’n ja ministeriön (Ministère de la Cohésion des territoires) ja paikallishallinnon kanssa allekirjoittaman sopimuksen puitteissa. 28.4.2017.

4.2.5 Testausmenetelmän käyttö laadunvarmistamiseksi yhdistettynä tukitoimenpiteisiin Ranskassa

ISM CORUM on ranskalainen yhdistys, jonka ydintoimintaan kuuluu testausmenetelmän käyttö yhteistyössä suurten yritysten kanssa³⁴. Yritykset tilaavat omien syrjinnän vastaisen käytäntöjen laadunvarmistukseksi syrjinnän testaustutkimuksia erityisesti liittyen työhönottoon. Toiminta käynnistyi EQUAL-ohjelman rahoittamana 2000-luvun alkupuolella. Tähän päivään mennessä yhteistyössä on toiminut 13 eri isoa ranskalaista yritystä, jotka ovat maksaneet palvelusta. Osalla yrityksistä on toimintaa eri mantereilla, mikä lisää toiminnan vaikuttavuutta.

Kun usein syrjinnän testausta tehdään kartoittamalla laajemmin markkinoilla esiintyvää syrjintää (ns. markkinatestaus), ISM CORUM keskittyy testaamiseen organisaation tasolla sen eri työtehtävissä³⁵. Testauksessa noudatetaan tutkimuksellisia periaatteita ja syrjintä tulee esimerkiksi olla tilastollisesti todennettavissa. Toiminnan pedagogisen lähestymistavan ja vaikuttavuuden näkökulmasta ISM CORUM näkee hyvänä, että yritykset tiedottavat yhteistyöstä laajasti. Testauksen tarkoitus on tuoda syrjintää näkyväksi, ja kehittää yritysten toimintaa, ei niinkään hankkia todisteita. Siten palveluun kuuluu usein olennaisena osana tulosten käsittely, henkilöstön koulutus ja muiden kehittämistoimien tunnistaminen. Osa työpaikoista tiedottaa etu- ja jälkikäteen ja toimii myös yhteistyössä ammattiliittojen kanssa. Tällöin lisätään läpinäkyvyyttä, mutta ei kuitenkaan kerrota etukäteen, keitä testataan ja milloin. Isoissa yrityksissä voidaan testata esimerkiksi 10 eri tehtävää ja tehdä satoja testejä vuoden aikana, jolloin aineiston kautta voidaan tunnistaa ongelmia ja kehittämisen kohteita. Tätä kautta on kehitetty yhdessä uusia tapoja rekrytointiin, esimerkiksi työtehtävien kautta tapahtuvaa arviointia. Testausmenetelmät mukautetaan yrityksen hakukäytäntöihin: esimerkiksi CV:t toimitetaan yritysten hakukanavien kautta, ja jos taustalla on algoritmit, ovat ne testaamisen kohteena.

4.2.6 Tiedon hyödyntäminen viranomaisohjeistuksessa ja yritysten nimeäminen Ranskassa

Ranskan työministeriön käynnistämässä kampanjassa oli tavoitteena tunnistaa syrjinnän riskejä rekrytointikäytännöissä ja tukea yritysten sisäisen syrjinnän torjumiseen tähtäävien toimien toteuttamista. Testausmenetelmän toteutustapa oli sekoitus työpaikkakohtaista testaamista ja markkinatestaamista. Yksityisen ja julkisen sektorin samanaikaisen testauksen tulokset julkistettiin. Ministeriö sai yrityskohtaiset tulokset käyttöönsä ja haastatteli

34 Tiedot perustuvat ISM CORUM:in johtaja Eric Cédieyn haastatteluun.

35 ISM-CORUM on ollut toteuttamassa myös "markkinatestausta" Ranskassa ILO:n aloitteesta, ks.: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2008/study-reveals-ethnic-discrimination-in-recruitment-of-young-workers>

yrittäjiä: Niissä yrityksissä, joissa testitulokset olivat erityisen huonoja, ministeriö pyysi esittelemään toimenpiteet, joita yritys tulee tekemään tilanteen korjaamiseksi. Ministeriö julkaisi tiedon niistä yrityksistä, jotka eivät annetun aikaraamin puitteissa toimittaneet hyväksyttävää suunnitelmaa tai noudattaneet ohjeistusta. Julkistuksessa nostetaan esiin, ettei pelkkä julkinen esilletuonti riitä. Hallitus on valmistellut strategiaa syrjinnän torjumiseksi: toimenpiteinä mainitaan muun muassa taloudellinen tuki palkkaamiseen sekä harjoittelupaikkojen määrän lisääminen riskiryhmiin kuuluville. Lisäksi toimenpiteisiin kuuluu syrjinnän testaustutkimuksen ja kampanjan uusiminen.³⁶

Julkisen esille tuomisen ja maineen lokaamisen (”naming and shaming”) vaikutuksia on sivuttu myös haastattelussa, jossa esitettiin epäily siitä, ettei hetken negatiivinen huomio vaikuta käytäntöihin: *Paras vaikuttavuus saadaan, jos samanaikaisesti voidaan yhdistää muuta tukea ja toimenpiteitä toiminnan kehittämiseen.*

36 Hallitus julkisti luettelon seitsemästä yrityksestä, joita epäillään syrjinnästä työhönotossa 6.2.2020: <https://www.francebleu.fr/infos/politique/le-gouvernement-devoile-une-liste-de-sept-entreprises-soupconnees-de-discrimination-a-l-embauche-1581021906>: Tutkimus tehtiin 40 suuressa ranskalaisessa yrityksessä lokakuun 2018 ja tammikuun 2019 välisenä aikana. Tutkijat tekivät yhteensä yli 5300 testiä. Julkistuksen mukaan kyseessä oli suurin Ranskassa tehty työllisyystestaus. Seitsemää yritystä epäiltiin syrjinnästä työhönotossa. Ks. myös Challe ym. 2020 ja <https://www.cohesion-territoires.gouv.fr/lutte-contre-les-discriminations-mise-en-ligne-des-resultats-du-1er-testing-sur-lemploi-et>

5 Menetelmän soveltaminen ja säätelyn tarve aineiston perusteella

Seuraavaksi avataan ensin yksityiskohtaisemmin lainsäädäntöä menetelmän käytöstä todistusaineiston hankkimiseen. Sen jälkeen avataan säätämisen tarpeita ja kysymyksiä erityisesti viranomaisen näkökulmasta.

5.1 Menetelmän käyttö todistusaineiston hankkimiseen – prosessuaaliset lähtökohdat

5.1.1 Vapaa todistusteoria

Vapaa todistusteoria / todistusharkinta tarkoittaa, että asianosaisen oikeutta esittää näyttöä erilaisin todistuskeinoin ei ole etukäteen rajoitettu, ja että tuomioistuin arvioi todisteiden näyttöarvoa vapaalla todistusharkinnalla. Oikeudenkäymiskaaren (OK 17:1) mukaan:

Asianosaisella on oikeus esittää haluamansa näyttö asian tutkivalle tuomioistuimelle sekä lausua jokaisesta tuomioistuimessa esitetystä todisteesta, jollei laissa toisin säädetä.

Tuomioistuimen on esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä. Tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo vapaalla todistusharkinnalla, jollei laissa toisin säädetä.

Poikkeuksia vapaaseen todisteluun kuitenkin on. Niillä pyritään suojelemaan muun muassa todistelun luotettavuutta ja menettelyn eettisyyttä, perusoikeuksien toteutumista, valtion turvallisuutta sekä erilaisia ulkoprosessuaalisia tavoitteita, kuten taloudellista vaihdantaa ja ammatillisia luottamussuhteita (Pölönen 2003: 198, 234).

Todistamiskiellot voivat kohdistua niin todistelun kohteeseen kuin siihen, millä keinoilla ja tavoilla voidaan todistaa (Virolainen & Pölönen 2003, 277; ks. myös Karppinen 2006; Ojanperä 2006). *Hyödyntämiskiello* tarkoittaa, ettei todistetta oteta todistusharkinnassa huomioon, vaan se suljetaan oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle. Niin sanotut itsenäiset

hyödyntämiskiellot voivat liittyä esimerkiksi todisteisiin, jotka on hankittu poliisin toimivaltuuksia ylittämällä. (Pölönen 2003; ks. myös Ojanperä 2006; Riekkinen 2016.)

Velvollisuudesta ja oikeudesta kieltäytyä todistamisesta sekä todisteiden hyödyntämiskiellosta säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa (OK 17:10-23; OK 17:24–25). Todistamis- ja hyödyntämiskiellot kohdistuvat vaitiolo-oikeuteen ja -velvollisuuteen, kirjalliseen yksityisluonteiseen kertomukseen, esitutkinta-aineistoon sekä eritellyin tavoin lainvastaisesti hankittuihin todisteisiin. Lainvastaisesti hankittujen todisteiden hyödyntämisestä tuomioistuimessa säädetään OK 17:25:ssä. Kaikenlaisen lainvastaisesti hankitun todisteen hyödyntäminen ei ole kategorisesti kiellettyä edellyttäen, että hyödyntäminen ei vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ottaen huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet (OK 17:25.3).

Vapaa todistusteoria mahdollistaa tilannetestauksen tulosten käyttämisen todisteena syrjintää koskevassa riita- tai rikosasiassa. Monissa maissa tilannetestauksen käyttö todistelutarkoituksessa perustuukin nimenomaan vapaaseen todisteluperiaatteeseen. Tilannetestausta voidaan käyttää joko todisteiden hankkimiseksi jo tapahtuneesta syrjinnästä (*ex post facto*) tai syrjintätapausten selvittämiseksi alusta lähtien. Jälkimmäisessä merkityksessä testausta on käytetty Suomessa esimerkiksi vuonna 2002, jolloin Ihmisoikeusliitto selvitti ravintoloiden sisäänpääsystä esiintyvää syrjintää (Makkonen 2006, 15; ks. Aaltonen 2011; Ihmisoikeusliitto 2005; ks. myös Rorive 2009, 61). Testeillä selvitettiin etnisiin vähemmistöihin kuuluviin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää ja ne johtivat 11 rikosilmoitukseen. Kuudessa tapauksessa annettiin sakkorangaistus. Neljä tapausta päättyi syyttämättäjäättämisspätökseen ja yksi ehti vanhentua ennen syytteen nostamista. (Makkonen 2006, 15.) Vuonna 2006 ryhmä romaneja testasi ravintolaan pääsyä Porissa ja teki rikosilmoituksia ravintoloista, jotka syrjivät heitä sisäänpääsystä. Esitutkinta johti kolmeen syytteeseen ja sakkorangaistukseen tuomioistuimessa. Osa tapauksista päättyi syytteiden hylkäämiseen, sillä tuomioistuin katsoi, että ravintoloilla oli joidenkin asianomistajien osalta ollut hyväksyttävä syy evätä sisäänpääsy. (Makkonen 2006, 15.) Tuorempi esimerkki löytyy journalistisessa tarkoituksessa tehdystä testistä, jossa ulkomaalaistaustaisia asiakkaita ei päästetty ravintolaan. Syrjintä johti tuomioon.³⁷

37 Ylen Silminnäkijän paljastama syrjintä johti tuomioon – portsarille sakkoja (19.10.2016): <https://yle.fi/uutiset/3-9234750>

5.1.2 Rikos- ja todisteprovokaatio, rikokseen yllyttäminen sekä laillisuusperiaate

Rikosprovokaatio tarkoittaa sitä, että henkilöön vaikutetaan niin, että tämä ryhtyy rikokseen, johon ilman provokaatiota ei olisi ryhtynyt. Rikosprovokaatio katsotaan kielletyksi.³⁸ *Todisteprovokaatio* tarkoittaa puolestaan henkilön toiminnan ohjaamista siten, että rikoksesta voidaan saada tietoa ennakkoon tai tapahtuneesta rikoksesta tai sen tekijöistä saadaan todisteita. Rikos- ja todisteprovokaation välinen rajanveto ei aina ole yksiselitteistä. (Frände 2004; Ojanperä 2006, 156–158; ks. myös HE 34/1999 vp.) Salaisista tiedonhankinta- ja pakkokeinoista säädetään poliisilain 5 luvussa ja pakkokeinolain 10 luvussa. *Rikokseen yllyttäminen* on kriminalisoitu. Rikoslain 5:5:n mukaan ”Joka tahallaan taivuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen, tuomitaan yllytyksestä rikokseen kuten tekijä”.

Voidaan arvioida että tilannetestaus, jossa testausta tekevä henkilö esiintyy omana itsenään, ei lähtökohtaisesti ole rikos- tai todisteprovokaatiota eikä rinnastu yllyttämiseen tai esimerkiksi poliisin salaisiin pakkokeinoihin esitutkinnassa: henkilökohtaisia ominaisuuksia ja pyrkimystä käyttää avoimesti saatavilla olevia palveluita, osallistua avoimiin tilaisuuksiin tai rekrytointiin ei voitaisi pitää toiseen henkilöön kohdistuvana vaikuttamisena tai henkilön toiminnan ohjaamisena siitä riippumatta, mikä testaavan henkilön tarkoitusperä on (esim. palvelun käyttö vai syrjinnän testaaminen).³⁹ Testaajien toiminta ei myöskään täyttäisi minkään rikoksen tunnusmerkistöä ainakaan silloin, kun testauksessa ei käytettäisi esimerkiksi tekaistuja henkilöllisyys- tai tutkintotodistuksia. Toisaalta voidaan arvioida, että tekaistujen henkilötietojen tai asiakirjojen käyttäminen ei sellaisenaan merkitsisi provokaatiota, sillä tekaistut tiedot tai asiakirjat eivät suoraan vaikuttaisi testattavan kohteen toimintaan.

Viranomaisen peiteltyyn tiedonhankintaan ryhtyminen ei nykyisen lainsäädännön mukaan ole mahdollista syrjintään liittyen. Esimerkiksi viranomaisen valvontatehtävissään hyödyntämä testaaminen tai valehenkilöllisyyden käyttäminen ei aina kuitenkaan rinnastu poliisin peitetoimintaan. Kuluttajansuojaviranomaisten eräistä toimivaltuuksista annetun lain (566/2020) 10 §:n mukaan toimivaltaisella viranomaisella on oikeus tehdä koeostoja kansallisten viranomaisten yhteistyöstä annetun EU-asetuksen (EU 2017/239) soveltamisalaan kuuluvien valvontatehtävien hoitamiseksi. Koeostoja tehdessään viranomaisella

38 Esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vakiintuneen käytännön mukaan oikeudenkäynti on epäoikeudenmukainen, jos henkilö on yllytetty tekemään rikos, jota hän ei olisi ilman yllytystä tehnyt (ks. esim. Teixeira de Castro v. Portugal 1998; Ramanauskas v. Liettua 2008).

39 Joissakin maissa on kiistelty siitä, onko testaajalla, johon testitilanteessa kohdistuu syrjintää, aitoa asianosaistasemaa mahdollisessa oikeudenkäynnissä (ks. esim. Rorive 2009). Myös Ruotsissa on pohdittu tilannetestaamisen suhdetta provokaatioon ja yllyttämiseen (ks. DNR 419-2005 Harlingin ja Rorive 2009, 80 mukaan). DNR 419-2005 ab. 13, ”Diskrimineringstester som bevismedel, en utredning om DO: s möjlighet att använda sig av diskrimineringstester för att säkra bevisning i diskrimineringsärenden.” Tällä hetkellä on linjattu, että rikosprovokaatio ei ole sallittu: ks. [NJA2007 S1037](#).

on oikeus käyttää valehenkilöllisyyttä, jos se on välttämätöntä koeoston paljastumisen estämiseksi. Valehenkilöllisyyden käytöstä on ilmoitettava jälkikäteen elinkeinonharjoittajalle ja nimetyille rekisterinpitäjälle.⁴⁰ Koeostosta säädettyä hallituksen esityksessä (HE 54/2019 vp) nostettiin esiin perustuslain vaatimus siitä, että julkisen vallan on perustuttava lakiin, ja viranomaisen toimivaltuutta arvioitiin hallinnon laillisuusperiaatteen näkökulmasta, ”sillä yleisellä tasolla voidaan pitää lähtökohtaisesti ongelmallisena sitä, että viranomaisen hoitaisi tehtäviään tai jotain niiden osaa ilman, että hän ilmaisee suorittavansa tällaista tehtävää, taikka pyrkimällä nimenomaisesti peittämään sen”. Perustuslakivaliokunta on kuitenkin tehnyt eron epäsovinnaisien toimivaltuuksien ja tavanomaisien siviilioikeudellisten oikeustoimien välillä katsoen, että tavanomaiset siviilioikeudelliset oikeustoimet eivät ole hallinnon lainalaisuusperiaatteen kannalta ongelmallisia, eikä niitä ole tarpeen arvioida epäsovinnaisena toimivaltuutena (He 54/2019 vp; PeVL 35/2018 vp; PeVL 36/2018 vp). Näin ollen ei ole poissuljettua, että esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutetulle annettaisiin nimenomainen toimivalta syrjinnän testaamiseen.

Kysymys viranomaisen tekemästä tai teettämästä oma-aloitteisesta syrjinnän testaamisesta näytön hankkimiseksi ei ole ongelmaton. Jos viranomaisen toimivallasta säädettäisiin ja testaamiseen ryhdyttäisiin, testauksen toteutus ja kohdentaminen olisi suunniteltava huolellisesti oikeusturvanäkökohdat huomioon ottaen.

5.1.3 Todistustaakka

Riita-asiassa asianosaisen on näytettävä ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa tai vastustamisensa perustuu (OK 17:2.1). Lisäksi seikan asettaminen tuomion perustaksi edellyttää, että asianosainen on esittänyt siitä uskottavan näytön (OK 17:2.2). *Rikosasiassa* todistustaakka on kantajalla eli syyttäjällä tai asianomistajalla (OK 17:3). Syyttömyysolettaman vuoksi syyttäjän todistustaakkaa pidetään oikeuskirjallisuudessa poikkeuksettomana. (Ks. esim. Jokela 2018, 680–681).

Tilannetestauksella saatavaa tietoa voidaan käyttää siviilioikeudellisissa oikeudenkäynteissä todistustaakan kääntämiseen. Käytännössä todistustaakan kääntäminen merkitsee sitä, että jos kantaja pystyy osoittamaan syrjintäoletettaman syntyneen, on vastaajan vastuulla kumota se osoittamalla, että erilaiseen kohteluun oli hyväksyttävä syy.

40 ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2020/20200566>. Esimerkiksi Alankomaissa valtion valvontavirastot, esimerkiksi finanssiviranomainen (AFM), kuluttaja- ja kilpailuviranomainen (ACM)) ovat käyttäneet testausmenetelmää eri tarkoituksiin. Aiemmin tämä oli kiistanalaista, mutta asia on ratkaistu lainsäädännössä ainakin silloin, kun se koskee EU:n lainsäädännön täytäntöönpanoa. Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2017/2394, kuluttajansuojalainsäädännön täytäntöönpanosta vastaavien kansallisten viranomaisten yhteistyöstä ja asetuksen (EY) N:o 2006/2004 kumoamisesta. 9 artikla. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R2394&from=EN>

Käänteisen todistustaakan historia syrjintäasioissa on Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisukäytännössä.⁴¹ Sen tarkoitus on helpottaa syrjinnän todentamista, mikä muutoin olisi usein käytännössä mahdotonta. Esimerkiksi *Danfoss*-tapauksessa⁴² tuomioistuin katsoi syrjintäolehtaman syntyneen, kun kantaja pystyi tilastotiedoin osoittamaan, että nais-työntekijät ansaitsivat keskimäärin vähemmän kuin miestyöntekijät. Näin ollen jäi työnantajan asiaksi osoittaa, että palkkaeroon oli muu kuin sukupuoleen perustuva syy. Käänteinen (jaettu) todistustaakkasäännös on otettu myös direktiivitasolle.⁴³

Direktiivien mukainen todistustaakan kääntäminen ei syyttömyysolettaman vuoksi tule sovellettavaksi rikosoikeudenkäynneissä, ellei niin ole nimenomaisesti säädetty kansallisessa lainsäädännössä. Tilannetestauksen tuloksia voidaan hyödyntää rikosasiassakin, mutta todistustaakanjakoon se ei vaikuta. Kotimaisessa lainsäädännössä käännetystä todistustaakasta säädetään yhdenvertaisuuslaissa (6:28)⁴⁴ ja tasa-arvolaissa (9a §)⁴⁵.

41 Esim. C-109/88 (*Danfoss*); C.54/07 (*Feryn*); C-127/92 (*Enderby*); C-167/97 (*Seymour*); C-381/99 (*Brunnhöfer*); C-415-10 (*Meister*). Ks. myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut *Horváth ja Kiss v. Unkari*; *D.H.* ja muut v. *Tsekki*.

42 C-109/88.

43 Neuvoston direktiivi 2000/43/EY, annettu 29 päivänä kesäkuuta 2000, rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta: artikla 8; johdanto-osan kohdat 21 ja 22.

Neuvoston direktiivi 2000/78/EY, annettu 27 päivänä marraskuuta 2000, yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista: artikla 10; johdanto-osan kohta 31.

Neuvoston direktiivi 2004/113/EY, annettu 13 päivänä joulukuuta 2004, miesten ja naisten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta tavaroiden ja palvelujen saatavuuden ja tarjonnan alalla: artikla 9.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/54/EY, annettu 5 päivänä heinäkuuta 2006, miesten ja naisten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta työhön ja ammattiin liittyvissä asioissa (uudelleenlaadittu toisinto): artikla 19; johdanto-osan kohta 30.

44 "Vireillepanijan on syrjintää tai vastatoimia koskevaa asiaa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa käsiteltäessä esitettävä selvitystä seikoista, joihin vaatimus perustuu. Jos asiaa käsiteltäessä esitettyjen selvitysten perusteella voidaan olettaa syrjinnän tai vastatoimien kieltoa rikotun, vastapuolen on kumotakseen oletuksen osoitettava, että kieltoa ei ole rikottu. Mitä tässä pykälässä säädetään, ei sovelleta rikosasian käsittelyssä.

45 Jos joku, joka katsoo joutuneensa tässä laissa tarkoitetun syrjinnän kohteeksi, esittää tässä laissa tarkoitettua asiaa tuomioistuimessa tai toimivaltaisessa viranomaisessa käsiteltäessä tosiseikkoja, joiden perusteella voidaan olettaa, että kyseessä on syrjintä sukupuolen perusteella, vastaajan on osoitettava, ettei sukupuolten välistä tasa-arvoa ole loukattu, vaan että menettely on johtunut muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin sukupuolesta. Säännöstä ei sovelleta rikosasian käsittelyssä.

5.2 Viranomaisen rooli testausmenetelmän käyttäjänä ja käytön fasilitaattorina

5.2.1 Viranomaisen rooli tietoisuuden lisäämistarkoituksessa

Kartoituksen perusteella ei ole ilmennyt erityistä tarvetta säädellä menetelmän käytöstä tietoisuuden lisäämistarkoituksessa. Myöskään tutkimuksellisessa mielessä ei nähdä menetelmän käytössä ongelmia eri toimijoiden toteuttamana, kunhan tutkimuksen teon eettiset ja menetelmälliset puolet huomioidaan tarkasti. Viranomainen voi myös tilata tai toteuttaa tutkimuksia, joihin liittyy menetelmän käyttö. Kansainvälisissä kokemuksissa nousi kiinnostavia esimerkkejä, joissa viranomaiset ovat testauttaneet muun muassa sitä, hyväksytäänkö pyyntö syrjiä asunnon tai työn välittämisessä.

Erilaiset tukiroolit menetelmän käytössä tietoisuuden lisäämistarkoituksessa voisivat olla mahdollisia eri tyyppisille viranomaisille. Viranomaiset voivat edesauttaa syrjinnän testausmenetelmän käyttöä myös koulutusmielessä yhtä lailla kuin muut toimijat. Esimerkiksi järjestöjen valmiuksia voidaan lisätä kouluttamalla, ja tukea siten menetelmän käyttöä laajemmin. Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta on myös nostettu esiin huomioitavana asia, että järjestöjen yhteiskunnalliseen rooliin kuuluu toimia niiden omista, ei päättäjien intresseistä. Menetelmän hyödyntämisen osalta kansalaisjärjestöt voisivat kuitenkin toimia merkittävässä tukiroolissa. Kansainvälisissä kokemuksissa oli esimerkki siitä, kuinka yritykset ovat omaehtoisesti lähteneet testauttamaan toimintatapojaan, ja järjestö on toiminut testaajana ja korjaavien toimenpiteiden suunnittelun tukena.

Osassa toteutetuissa haastatteluissa on arvioitu, että menetelmän käyttö viranomaisen työkaluna voisi systematisoida tiedon hankintaa eri käyttötarkoituksiin. Jos menetelmä sisällytettäisiin viranomaisen tehtäväksi tietoisuuden lisäämistarkoituksessa, voisi se siitä näkökulmasta tuoda selkärantaa syrjinnän torjuntaan ja lisätä menetelmän käyttöä. Mandatin perusteella olisi perusteltua varata tätä käyttötarkoitusta varten lisäresursseja. Säädeltynä menetelmällä voisi olla myös symbolista ja preventiivistä merkitystä. Tietoisuuden lisäämistarkoitus tarkoittaisi kuitenkin käytännössä tutkimusta, tukitoimia ja esimerkiksi konsultaatiota, jos muut toimijat menetelmää hyödyntävät.

5.2.2 Viranomaisen rooli, jos menetelmää käytetään yhdenvertaisuuslain valvonnassa tai rikosprosessissa

Lähtökohtaisesti viranomaisella on velvollisuus käyttää toimivaltaansa perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamiseksi. Viranomainen voi toimivaltuuksiensa puitteissa pyytää selvityksiä ja tehdä tarkastuksia, ja hyödyntää esimerkiksi testausmenetelmään rinnastettuja tilastollisia aineistoja, joiden avulla voidaan etsiä yhteyksiä siitä, onko ihmisiä kohdeltu eri

tavalla samankaltaisissa tilanteissa pelkästään jonkun erottavan tekijän perusteella. Joissakin tilanteissa syrjinnän testaaminen voisi mahdollisesti rinnastua viranomaisen toimivaltuuksiin kuuluvaan tarkastustoimintaan jo nykyisellään.

Tilannetestauksen hyödyntäminen edellyttää kuitenkin usein sen tyyppisiä menetelmiä, joista viranomaisen käyttämänä tulee säätää laissa. Esimerkiksi muun kuin poliisiviranomaisen tekeytyminen muuksi henkilöksi, ts. esiintyminen peiteroolissa, ei nykyinsäädännön mukaisesti ole sallittua. Peitetoiminnasta on säädetty pakkokeinolaissa ja poliisilaissa. Poliisinkaan osalta nykyinen lainsäädäntö ei mahdollista peitetoiminnan käyttämistä syrjintärikosepäilyissä, eikä tilannetestaamiseen osallistuminen poliisin näkökulmasta välttämättä olisi helposti erotettavissa peitetoiminnasta. Viranomainen ei myöskään voi organisoida yksityishenkilöitä toteuttamaan toimintaa, johon sillä itsellään ei ole toimivaltaa.

Ratkaisuna on haastatteluissa esitetty, että mikäli viranomainen tekisi syrjinnän testausta, tulisi tehtävä määritellä joko poliisille tai erikseen yhdenvertaisuuslaissa. Rikostutkinnan haasteena nostettiin esiin se, tulisiko poliisi käyttämään menetelmää vakavuusharkinnan perusteella.

Syrjinnän testaaminen viranomaisen valvontatoiminnassa ei kuitenkaan aina välttämättä rinnastuisi peitetoimintaan; kuluttajansuojaviranomaiselle on edellä kuvatuin tavoin annettu mahdollisuus hyödyntää valehenkilöllisyyttä tehdessään koeostoja yhteistyöasetuksen (EU 2017/239) soveltamisalaan kuuluvien valvontatehtävien hoitamiseksi. Yhdenvertaisuuslaissa menetelmästä voitaisiin säätää paljastavassa tarkoituksessa, jolloin viranomainen voisi ryhtyä testaamiseen, kun syrjintää olisi aiheellista olettaa tapahtuvan esimerkiksi valitusten, kanteluiden tai muun raportoinnin perusteella. Tähän liittyen haastatteluissa esitettiin, että erikseen tulisi ottaa huomioon, olisiko menetelmällä käytetty aineisto hyödynnettävissä esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Laissa tulisi määritellä: 1) ketkä ovat toimijoita: yksityishenkilöt vai virkamiehet; mikä rooli sekä syrjintää kokeineilla että verrokeilla olisi oikeusprosessissa; 2) tiedon käyttötarkoitus ja 3) tiedon luovuttaminen. Huomioon tulisi ottaa myös kysymys siitä, olisiko kerätty aineisto joltain osin selaista, johon rikosprosessissa ei voisi vedota (mm. sovittelijan rooli todistajana; rajoitteet esitutkinnassa).

Pohdittavaksi tulisi myös, miten testattavat kohteet valittaisiin oikeudenmukaisuus- ja läpinäkyvyyšnäkökohdat huomioiden; mihin tahoihin testaaminen voisi kohdistua (viranomainen, muu julkinen taho, erilaiset yksityiset tahot, yksityishenkilöt); miten ja missä laajuudessa testaamisesta tiedotettaisiin; missä laajuudessa testaamiseen liittyvä asiakirja-aineisto olisi julkista; ja voisiko testaaminen aiheuttaa vahingonkorvausvastuun esimerkiksi maineeseen kohdistuvasta haitasta (ks. Makkonen 2006, 15).

Jos tilannetestauksesta säädettäisiin niin, että testaamista voi tehdä tai teettää jokin viranomainen, tulisi huolehtia siitä, että syrjinnän todentaminen testaamalla ja mahdolliset oikeudelliset seuraamukset olisivat eri viranomaisen vastuulla puolueettoman oikeudenkäynnin turvaamiseksi. Selvitettäväksi voisi tulla myös kysymys siitä, missä roolissa testaava viranomainen esiintyy oikeudenkäynnissä.

Mikäli menetelmää käytetään viranomaisen toimesta ns. valokeilaan nostamiseksi ja asian sovittelumiseksi, riskinä nähtiin se, että aineistojen sisältäessä yleisen syytteen alaisia tietoja, voisi poliisi takavarikoida aineiston. Tällöin testaamisen alkuperäinen tarkoitus epäkohtiin puuttumisen osalta voisi vesittyä. Riski mahdollisesta esitutkinnasta voisi myös vähentää osapuolten halukkuutta osallistua sovitteluprosessiin. Mahdollisena haittana erillisen sääntelyn osalta tunnistettiin myös se, että jos menetelmän käyttö rinnastuisi peitetoimintaan, ja aineisto määrättäisiin salassa pidettäväksi, tieto ei välttämättä tulisi missään vaiheessa julkiseksi. Tämä toimisi periaatteessa vastoin käyttötarkoitusta, sillä menetelmän vaikuttavuuden voidaan arvioida perustuvan jossain määrin sen julkisuuteen.

Säättämisen puolesta nostettiin näkemys siitä, että se voisi lisätä preventiivistä vaikutusta: Valvonnan kohteet voisivat kiinnittää enemmän huomiota toimintaansa, jos ne olisivat tietoisia testaamisen mahdollisuudesta. Verrokkimaista Belgian Brysselissä, jossa menetelmän käytöstä viranomaisten toteuttamana on säädetty erikseen varsin yksityiskohtaisesti, haastateltavat itse nostivat esiin sääntelyn etuna, että sääntely auttaa vakuuttamaan sitä harjoittavat prosessin laillisuudesta, mutta korostivat, että tämä on mahdollista vain, jos testausehdot ovat selkeät.

5.2.3 Viranomaisten tukirooli, jos menetelmää käyttää yksityishenkilöt todisteiden hankkimisessa

Useissa maissa viranomaiset ovat avustaneet kansalaisia toteuttamaan syrjinnän testausmenetelmää oppailla ja suorilla ohjeilla esimerkiksi verkkosivuilla, mikä ei rinnastu suoraan toiminnan organisoimiseen. Kysymys siitä, voiko viranomainen kouluttaa eri toimijoita menetelmän käyttöön, jakaa jossain määrin näkemyksiä. Suomessa viranomainen ei voi delegoida tehtäviään yksityishenkilöille. Toisaalta syrjintään puuttuminen kuuluu kaikille, eikä koulutuksessa tai konsultaatiossa nähdä ongelmaa. Toisaalta taas viranomaisen toiminta ei saa antaa vaikutelmaa siitä, että viranomainen toimivalta- tai resurssisyistä sysää käytännön toiminnan yksityishenkilöille.

Joidenkin näkemysten mukaan viranomaisen puuttuminen tiedonhankintaan voisi vaikeuttaa aineiston käyttämistä näyttönä oikeudessa. Toisaalta viranomaisen tulee voida olla myös konsultoivassa roolissa toimivaltuuksiensa puitteissa.

Menetelmän hyödyntämiseen vaikuttaa toimivallan lisäksi resurssit, joita viranomaisella on käytössään sekä eri tehtävien priorisointi: esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutetulla on valta päättää, mihin resurssejaan suuntaa. Vähäisten resurssien ja mahdollisen kuluriskin takia valtuutettu ei ole avustanut kuin yksittäisissä oikeudenkäynneissä (ks. esim. Nieminen ym. 2020). Ruotsin yhdenvertaisuusvaltuutetulla (DO) on kokemusta yksityishenkilöiden toteuttamien testausten kautta muodostettujen tapausten viemisestä oikeuteen. Suomessa valtuutettu voi myös avustaa syrjäntäasian viemisessä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakuntaan. Tilanetestausten menetelmällä kerättyä aineistoa voi hyödyntää tapauskohtaisesti harkiten lautakunnan käsittelemissä asioissa. Nykylainsäädännön mukaan syrjäntäasioissa tulee olla nimetty uhri, eikä yhdenvertaisuusvaltuutettu voi viedä lautakunnan käsiteltäväksi asiaa yleisen edun nimissä (*actio popularis*). Tämä voi rajoittaa tilanetestausten menetelmän käyttömahdollisuuksia.

Julkaisu on tehty oikeusministeriön rahoituksella. Julkaisussa esitetyt näkemykset eivät välttämättä edusta ministeriön virallista kantaa.

6 Lopuksi

Aineiston perusteella on varsin suuri yksimielisyys siitä, että menetelmän käytöstä on hyötyjä tietoisuuden lisäämiseksi ja syrjinnän todentamiseksi. Myös useammat haastateltavat näkivät, että merkitys voisi olla vielä nykyistä suurempi: Testien avulla voisi johtaa luotettavampia tilastoja syrjinnän ilmenemisestä. ”Testiaaltoja” voidaan toteuttaa syrjinnän kvantifioimiseksi ja poliittisten päättäjien ja viranomaisten kannustamiseksi torjumaan syrjintää tiukemmin. Esimerkiksi yhteiskuntapoliittinen merkitys voisi korostua, jos menetelmän kautta saadaan lainsäädännön muutoksia ja vaikuttavuutta tutkimukselle. Haastateltavat yhdistivät menetelmän käytön eri elämänalueiden ja syrjintäperusteiden osalta tilanteisiin, joiden osalta on tarve todentaa syrjintää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Eri soveltamismahdollisuuksia pohdittaessa yleisempien testausasetelmien lisäksi nostettiin työsyryjinnän osalta mahdollisuus todisteiden hankintaan kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä. Myös haastatteluissa menetelmän etuna nostettiin esiin, että testit mahdollistavat todistustaakan siirtymisen.

Menetelmän käytön on toivottu lisääntyvän myös sitä kautta, että niin yksityiset kuin julkiset toimijat tilaisivat tutkimuksia oman toiminnan testaamiseksi ja laadunvarmistukseksi. Menetelmän eri käyttötarkoitusten on myös toivottu lisääntyvän ja monipuolistuvan robotisoinnin, automatisoinnin ja tekoälyn lisääntyessä: Menetelmää tulisi soveltaa teknii-kan mukaan enemmän yhdenvertaisuuden ja laadun varmistamisessa esimerkiksi syrjivien algoritmien varalta. Viranomaistoiminnassa teoriassa menetelmää voisi hyödyntää enemmän kameroiden yleistyessä esimerkiksi poliisien haalareissa.

Kirjallisuuden perusteella on osoitettavissa viitteitä siitä, että ilman lisätoimenpiteitä tietoisuuden lisäämistarkoituksella tehdyllä testaamisella saada haluttua vaikutusta aikaiseksi. Lisätoimenpiteet tarkoittavat tässä jollain tavalla henkilökohtaiseksi koettua ohjausta, ohjeistusta ja tukea. Sitä mikä merkitys sanktioiden pelotevaikutuksella on, ei voida nyt tehdyn katsauksen perusteella arvioida. Esimerkiksi Ruotsissa tehdyn tutkimuksen perusteella yksinään medianäkyvyys ei vaikuttanut työnantajien syrjivään käytökseen: pelkkää asian esilläoloa mediassa ei mielletä itseen kohdentuvaksi, eikä viranomaisen tekemä syrjinnän seuranta tuo pelotevaikutusta joko sanktioiden vähäisyyden tai vähäisen uutisoinnin perusteella.

Aineiston perusteella menetelmän käyttö yksityishenkilöiden taholta, myös oikeudenkäyntiä varten, vaikuttaa varsin ongelmattomalta, jos menetelmän käyttöön liittyvät

reunaehdot täyttyvät (mm. testaajien taustat ja motiivit, menetelmällä saadun aineiston laatu ja kokonaiskuvan tuottaminen).

Haasteet liittyvätkin ensisijaisesti viranomaisten tekemään testaamiseen. Menetelmän käyttöön liittyen esitettiin periaatteellisia kysymyksiä siitä, aiheuttaako menetelmän käyttö ilmiantokulttuuria ja luodaanko menetelmiä, joilla saadaan ihmisiä toimimaan väärin. On selvää, että väärin käytettynä menetelmä voi aiheuttaa uskottavuusongelmia ja enemmän katkeruutta suhteessa hyötyyn. Tämä riski on paikannettu etenkin viranomaisen rooliin menetelmän käyttäjänä silloin, jos siihen liittyy seuraamuksia.

Menetelmästä säätäminen edellyttäisi luonnollisesti huolellista valmistelua ja resursseja. Se, ettei menetelmästä säädettäisi, on viesti jo itsessään siitä, että eri tahot voivat hyödyntää menetelmää, eikä se ole ongelmallista. Jos säätäminen rajoittaisi menetelmän käyttöä, voisi se olla pikemminkin vahingollista, ja voisi lisätä myös turhaa säätelyä. Kuitenkin viranomaisten toteuttamana menetelmän käyttö muuhun kuin tietoisuuden lisäämisen ja yhdenvertaisuuden edistämiseen rikosoikeudellisen näytön piirissä edellyttäisi tarkempaa säätelyä.

Julkaisu on tehty oikeusministeriön rahoituksella. Julkaisussa esitetyt näkemykset eivät välttämättä edusta ministeriön virallista kantaa.

Liite: Haastatteluihin osallistuneet asiantuntijat

Osana kartoitusta haastateltiin asiantuntijaroolissa Ruotsista, Alankomaista, Belgiasta, Ranskasta ja Unkarista seuraavia asiantuntijoita:

- Alankomaat, Karin de Vries, Associate Professor, Vrije Universiteit Amsterdam
- Alankomaat: Alexander Hoogenboom, MSc. Stafjurist, College voor de Rechten van de Mens
- Belgia, Fotios Topalidis, Attaché, Bruxelles Logement
- Belgia, Sophie Grégoire, Directrice ff. de l'Inspection régionale du Logement, Bruxelles Logement
- Belgia, Rebecca Bosch, Project manager, Bruxelles Logement
- Ruotsi: Paul Lappalainen, Swedish expert - European Equality Law Network, PhD candidate - Law faculty, Stockholm University
- Ruotsi, Martin Mörk, Head of litigation, Diskrimineringsombudsman
- Ranska, Eric Cédiey, Directeur Général, ISM Corum
- Ranska, Sophie Latraverse, Directrice du Secrétariat Général Le Défenseur des Droits
- Unkari, Adél Kegye, Elnök/chair, Rosa Parks Alapítvány/ Rosa Parks foundation

Osana kartoitusta haastateltiin asiantuntijaroolissa Suomesta seuraavia asiantuntijoita:

- Fredman, Markku, varatuomari, asianajaja, Helsingin yliopiston prosessioikeuden dosentti
- Hiltunen, Rainer, toimistopäällikkö, yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- Hyttinen, Tatu, apulaisprofessori, oikeustiede, rikosoikeuden dosentti, Turun yliopisto
- Kortteinen, Juhani, pääsihteeri, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta
- Mäntylä, Nina, apulaisprofessori, julkisoikeus, Vaasan yliopisto
- Salo, Aija, ihmisoikeuksien asiantuntija, Ihmisoikeusliitto
- Tamminiemi, Tuire, erikoissyöttäjä, Syyttäjälaitos, Etelä-Suomen syyttäjäalue

LÄHTEET

- Ahmad, Akhlaq (2020) When the Name Matters: An Experimental Investigation of Ethnic Discrimination in the Finnish Labor Market. *Sociological Inquiry* 90.3, 468–496. Saatavana: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/soin.12276>
- Aaltonen, Milla (2011). "Ravintolasyrjinnästä on monia oikeustapauksia". *Mielipidekirjoitus*. Helsingin Sanomat 9.3.2011 <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000004792687.html>.
- Böcker, A., Terlouw, A. ja Özdemir, E. (2019) Radbouduniversiteit Nijmegen, 21 oktober 2019. Rapport 'Discriminatie bij de verhuur van woningen?'
- Carlsson, Magnus & Rooth, Dan-Olof (2012) The Power of Media and Changes in Discriminatory Behavior Among Employers, *Journal of Media Economics*, 25:2, 98-108, DOI: 10.1080/08997764.2012.676583. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08997764.2012.676583>
- Challe, L., Chareyon, S., L'Horty, Y., Petit, P. (2020) 'Discrimination dans le recrutement des grandes entreprises: une approche multicanal'. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02441144/document>
- De Vries, Karin (2020). Country report. Non-discrimination. Transposition and implementation at national level of Council Directives 2000/43 and 2000/78. Netherlands. Reporting period 1 January 2019 – 31 December 2019. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/79cd1fe7-f7c7-11ea-991b-01aa75ed71a1>
- DIAK (2018). Työnimi, 31.10.2018. [Verkköjulkaisu]. Saatavilla: <https://dialogi.diak.fi/2018/10/31/tyonimi/>
- Dibbets, Alicia. Jak, Laura & Hoogenbosch, Arwen (2020). Discriminatie bij woningverhuur in Rotterdam: een praktijktest. 28 februari 2020 RADAR, bureau voor gelijke behandeling, tegen discriminatie. <https://radar.nl/publicaties/praktijktest-discriminatie-bij-woningverhuur-rotterdam/>
- Dumon, M. (2019). Alledaags seksisme en islamofobie in Gent: Een situatietest. *Mens en Maatschappij*, 177-204. Brussel: Vrije Universiteit Brussel. [https://cris.vub.be/en/publications/alledaags-seksisme-en-islamofobie-in-gent-eeen-situatietest\(f2108307-5b7e-4e6e-a931-5a9f848e4b53\).html](https://cris.vub.be/en/publications/alledaags-seksisme-en-islamofobie-in-gent-eeen-situatietest(f2108307-5b7e-4e6e-a931-5a9f848e4b53).html)
- Études & Résultats (2019). Test de discrimination dans l'accès au logement selon l'origine. Mesurer l'impact d'un courrier d'alerte du Défenseur des droits auprès d'agences immobilières. Oct. 2019. https://juridique.defenseurdesdroits.fr/doc_num.php?explnum_id=19237
- Fredman, Markku, Kanerva, Janne, Tolvanen, Matti, & Viitanen, Marko. (2021). *Esitutkinta ja pakkokeinot* (6., uudistettu painos). Alma Talent.
- Frände, Dan (2004). "Näkökohtia todiste- ja rikosprovokaatiosta". *Lakimies* 3/2004, 404–411.
- Harling, Bettina. "Diskrimineringstester. Rapport på uppdrag av Örebro Rättighetscenter. http://www.rattighetscenter.se/files/pm_diskrimineringstester_20100127.pdf
- Holtmaat, Rikki (2016). Country report. Non-discrimination Netherlands. Reporting period 1 January 2015 – 31 December 2015. European Commission. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2016-nl-country_report_nd_final_en.pdf
- Ihmisoikeusliitto (2005). "Romanien ja afrikkalaistaustaisten syrjintä ravintoloissa vakiintunutta". <https://www.maaailma.net/uutiset/romanien-ja-afrikkalaistaustaisten-syrjinta-ravintoloissa-vakiintunutta>.
- Jokela, Antti (2018). Rikosprosessioikeus (5. uudistettu painos.). Alma Talent Oy.

- Joronen, Mikko (2012). Romanian ja maahanmuuttajien syrjintä asunnonhaussa. Ihmisoikeusliiton selvitys 4/2012. https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/05/Romanien_ja_maahanmuuttajien_syrjinta_asunnonhaussa_IOL_2012.pdf
- Kádár, András (2013). Report on measures to combat discrimination. Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC. Country Report 2012. Hungary. State of affairs up to 1st January 2013.
- Karppinen, Raija (2006). "Todistamiskielloista". Teoksessa Kirjoituksia todistusoikeudesta. Lappalainen & Ojala (toim.) Helsinki: Helsingin hovioikeus, 47–62. https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/kirjoituksiatodistusoikeudesta2006/JPfULfz9b/Kirjoituksia_todistusoikeudesta_2006.pdf
- Larja, L., Warius, J. Sundbäck, L., Liebkind, K., Kandolin, I., Jasinskaja-Lahti, I. (2012) Discrimination in the Finnish Labor Market. An Overview and a Field Experiment on Recruitment. Työ- ja elinkeinoministeriö. <https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Discrimination+in+the+Finnish+Labour+Market>
- Makkonen, Timo (2010). Equal in Law, Unequal in Fact - Racial and ethnic discrimination and the legal response thereto in Europe. Helsingin yliopisto 2010. <https://core.ac.uk/download/pdf/14914237.pdf>
- Makkonen, Timo (2006). Report on Measures to Combat Discrimination. Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC. Country Report Update 2006. State of affairs up to 8 January 2007. Finland https://www.migpolgroup.com/_old/public/docs/125.Finland_DiscriminationCountryReport_EN_01.07.pdf
- Nieminen, Kati – Jauhola, Laura – Lepola, Outi – Rantala, Kati – Karinen, Risto – Luukkonen, Tuomas (2020). Aidosti yhdenvertaiset – Yhdenvertaisuuslain arviointi. Valtioneuvoston kanslia 2020. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162552>
- Ojanperä, Jenni (2006). "Todisteiden hyödyntämiskielto". Teoksessa Kirjoituksia todistusoikeudesta. Lappalainen & Ojala (toim.) Helsinki: Helsingin hovioikeus, 153–168. https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/kirjoituksiatodistusoikeudesta2006/JPfULfz9b/Kirjoituksia_todistusoikeudesta_2006.pdf
- Pölönen, Pasi (2003): Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 236.
- Fiere, Bauke ja Hoogenbosch Arwen (2019): Praktijktesten of mystery guests om discriminatie aan te tonen Een overzicht van toepassingen. <https://radar.nl/publicaties/praktijktesten-of-mystery-guests-om-discriminatie-aan-te-tonen/>
- Riekkinen, Juhana (2016). Ajankohtaista todistusoikeutta. Prosessioikeuden luento, Lapin yliopisto. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=de81aa55-dbef-4f41-8bd3-3f4686ee500a>
- Ringelheim, Julie (2019). "The burden of proof in anti-discrimination proceedings. A focus on Belgium, France and Ireland. Julkaisussa European equality law review 2019/2, 49–64. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3498346
- Rorive, Isabelle (2009). Proving Discrimination Cases. The Role of Situation Testing. Centre for Equal Rights; Migration Policy Group. https://www.migpolgroup.com/_old/portfolio/proving-discrimination-cases-the-role-of-situation-testing/
- Sahavirta, Ritva (2006). "Käännetty todistustaakka rikosprosessissa". Teoksessa Kirjoituksia todistusoikeudesta. Lappalainen & Ojala (toim.) Helsinki: Helsingin hovioikeus, 225–241. https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/kirjoituksiatodistusoikeudesta2006/JPfULfz9b/Kirjoituksia_todistusoikeudesta_2006.pdf
- Verhaeghe, Pieter-Paul & Van der Bracht, Koen (2017). Praktijktesten: Van onderzoeksmethode naar beleidsinstrument tegen discriminatie? Sociologos Jaargang 2017 – Volume 38 – Nummer 1. <https://biblio.ugent.be/publication/8510245/file/8510246.pdf>
- Virolainen, Jyrki & Pölönen, Pasi (2003). Rikosprosessioikeus. I, Rikosprosessin perusteet. Talentum Media.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-259-857-8 (PDF)